

Б.О.У/ЧИКР-ЛІНГ/23
314/978.950076.0

М36

Г. Л. Махорін

ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЇ

Курс лекцій

Геннадій МАХОРІН

ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЇ

Курс лекцій

Житомир
Видавництво "Волинь"
2007

60.7(ЧУКР-156) 279
ЗАК 314 (ЧУК АД) (076.8)
ВІК 668н (ЧУК-0768н)

М 36

МАХОРІН І.Л. Основи демографії. Курс лекцій/Житомир: Вид-во "Волна", 2007. - 104 с., таб. 27, рис. 8.

Рецензенти:

В.О. Венгерська, кандидат історичних наук, доцент кафедри Історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

П.В. Мислан, кандидат економічних наук, директор Житомирського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом.

О.Г. Сулименко, кандидат історичних наук, доцент Державного аграрно-екологічного університету ім. Івана Франка.

У книзі на основі залучені кваліфіковані досвід, публіковані у передвищому виданнях, статистичні відомості, застосовуються демографічні процеси в Україні і світі, розкривається сутність показників початку і кінця. Зміст висловив чіткими фактами, пропонуємо, які ілюструють демографічну ситуацію на Житомирщині, в Україні та світі.

Лекції з курсу «Основи демографії» підготовлені відповідно до навчальної програми Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Розраховані на студентів, вчителів, на широку аудиторію – всіх, хто діється проблемами народонаселення і шукав їх відповідей.

Макет і фото чиєї другої сторінки обкладинки Георгія Могильницького.

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол №410 від 27.04.2007 р.

1014139
Житомирська обласна
рада з питань освіти
Інформація

Сулименко О.Г., жовт. 2007
ФПІ "Видавництво "Волна", жовт. 2007

ПЕРЕДМОВА.

Розвиток будь-якої держави: якічно мірою залежить від кількості людського потенціалу, гармонійності процесу його рівноваги. На жаль, в останні дні десетиріччя ми констатуємо порушення процесу відтворення населення, що в результаті зумовило якісне демографічне становище в Україні. За період 1998 – 2006 рр. кількість населення нашої країни зменшилася на 5 мільйонів осіб. Скоротилася середня тривалість життя, зростають довжини смертності: загальна річна чисельність замерзлих в Україні збільшилась з 600 тисяч у 1989 р. до 761,2 тисяч у 2004 р. Знижується рівень народжуваності, погіршується репродуктивне здоров'я населення: 68% пологів відбуваються в ускладненнях, 870 тисяч подружжя пар в Україні – безплодні через захворювання. Зменшилася кількість зареєстрованих шлюбів, збільшилася кількість разлучень. Значний негативний вплив на міграцію населення та трудова міграція, яка стала масовим явищем. Відтік людських ресурсів посилив і так складну демографічну ситуацію в Україні.

Тому усі ці явища порушення процесу відтворення населення, його соціальної структури повинні спонукати до формування такої внутрішньої політики держави, у центрі якої має бути людина, її життя, здоров'я, духовні потреби.

Відомі літературні демографи В. Піскукова і В. Стешенко висмакують включеними принципами демографізації соціально-економічної політики держави.

Даний навчальний курс «Основи демографії» має на меті розкрити сутність демографічних процесів і явищ, їх взаємозв'язку з іншими сферами суспільності, актуалізувати увагу на важливих проблемах сучасності, які потребують обов'язкового вирішення; на характерних прикладах проаналізувати демографічний розвиток Житомирщини, яка має своєрідні особливості, варії зрахування при виробленні регіональної політики. Розроблені лекції відповідають навчальній програмі для студентів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

ЛЕКЦІЯ 1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЕМОГРАФІЇ

1. Сутність поняття "демографія".
2. Предмет та об'єкт демографії.
3. Система методів демографічних досліджень.
4. Завдання демографії з іншими науками.

Найбільшою цінністю є людина. І як частина духовного енергету суспільства, і як сама по собі окремий духовний салт, і як виробник матеріальних благ, і як продовжувач людського настінка. Людина – мірого всіх речей – проголосує загальноземельний кризитий типів. Могутність нащого народу. Вого поступальний розвиток, здобутки великою мірою залежать від відповідного і збалансованого людського потенціалу. Відтак політика будь-якої держави повинна висмачатися пріоритетністю завдань якості життя і здоров'я в своїх громадах, створення сприятливих умов для підтримання населення, реалізації людини як є особистості.

У цьому політичному контексті з'явився демографічна політика держави. І значну допомогу у її виробленні надає така наукова наука як демографія.

Термін "демографія" увійшов в обіг бальтійської країни Латвія Гільєр (1799 – 1876) ще в середині ХІХ століття. 1856 року в Парижі він опублікував книгу "Елементи людської статистики або Порівняльна демографія".

Демографія – це наука, яка вивчає відсоток, територіальну розміщеність і склад населення; досліджує закономірності процесу відтворення населення у зв'язку з політичними, соціально-економічними, психологочними чинниками і за основою отриманих знань вивчає характерні тенденції, спонукаючи до коригування внутрішньої політики держави.

Предметом демографії є дослідження вітворення населення як сукупності іншевисп'язаних процесів: шлюбності, народжуваності, міграції, смертності тощо.

Об'єктом демографії є народжуваність як сукупність людей, що природно-історично зникає і постійно самовідновлюється внаслідок природної зміни поколінь. Термін "народжуваність" вперше вжив І.Ф.Герман у своїй статті "Про народжуваність (про кількість народжування у Росії)", опублікованій 1866 року в російському "Статистичному журналі".

Система методів демографічних досліджень включає в себе загальні методи, які використовуються у різних науках (опис, порівняння, аналіз), проте зокрема адаптовані до потреб власної демографії, до тих пір, діяльності, які стоять перед дослідженням. Зокрема, одним із головних методів є демографічна статистика, завдяки якій подається облик народжування, проєктується процес, таємниці вітворення населення. Обрахунок статистичних даних здійснюється за допомогою математичного методу. Для підлогового піддання статистичних даних, їх змін у часі використовуються графічні методи, що реалізуються у вигляді демографічних таблиць, графіків, діаграм, сіток. В межах дослідження особливостей територіального розміщення народжування, міграційних рухів застосовується картографічний метод.

Базувуючи, суть демографічним є метод коеф., за допомогою якого досліджуються зміни протягом життя генерації (покоління). Використовують логарифмічний і лінійчений аналізи, які дають змогу порівняти особливості вітворення кількох генерацій. Демографічне прогнозування здійснюють завдяки методу постійної демографії - це діє можливість передбачити тривалість життя людини у віддаленому майбутньому. Заданню демографічного прогнозування служать також метод демографічного моделювання.

Демографія тісно пов'язана з іншими науками - соціологією, історією, етнографією, математикою, географією. На фундаменті за'язку з ними виникли суміжні науки.

Соціальна демографія - наука, яка вивчає соціальні чин-

ники демографічної поведінки особи (етогенне укладання шлюбу, народження дитини, зміни місце проживання тощо).

Історична демографія – наука, яка досліджує історичні передумови, закономірності й особливості розвитку народозведення за різних етапах людської цивілізації. У її рамках вивчалася сучасна галузь – палеодемографія, яка вивчає особливості відтворення населення у найдавніші часи.

Економічна демографія – наука, яка аналізує взаємозв'язок розвитку економіки і процесу відтворення населення.

Етнічна демографія – наука, яка вивчає особливості відтворення сучасних народів, етносів.

Військова демографія – наука, яка досліджує людський потенціал держав для формування армій; вивчає кількість втрат у тій чи іншій війні тощо.

Практична демографія – це наука, яка використовує демографічні дослідження у практичних підходах в економіці, секторії здоров'я, культурно-освітній сфері. Саме з цією метою проводяться демографічні прогнозування, які дозволяють сприягувати політику держави у різних сферах.

Отже, демографія як наука є її галузі, що виникла разом з іншими науками, має велике значення для вивчення безперервного процесу змін генерацій людей, зумовленого впливом політичних, економічних, культурних, психологочних чинників та їх органичної єдиноти.

ПИТАННЯ І ЗАДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Загалом процесу відтворення населення є суспільно-політичними, економічними, культурними умовами.

2. Відтворення населення як сукупність взаємопов'язаних процесів шлюбності, народжуваності, міграції, смертності.

3. Формування специфічних демографічних методів дослідження.

4. Важливість демографічних дослідження для вироблення внутрішньої політики держави.

5. Взаємозв'язок демографічних процесів з іншими суспільними процесами.

6. Виникнення нових земельних наук.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисов В.А. Демография. – М., 1999. – 272 с.
2. Бондарський А.Н., Балогетай Д.Н., Кваша А.Я. Основы демографии – М., 1990. – С. 3-18.
3. Киселій О.С. Демографічний захід Історії. – К., 2005. – С. 3-87.
4. Коцлов В.И. Этническая демография. – М., 1977. – 240 с.
5. Методы исследования: Демография: проблемы и перспективы. – М., 1986. – 184 с.
6. Пасник О.В., Шимкін В.С. Методика демографічного прогнозування // Статистика України. – 2000. – № 4. – С. 66-73.
7. Прибутковська І.М. Основи демографії. – К., 1995. – С. 5-29.
8. Современная демография / Под ред. А.Я. Кваша, В.А. Ионинова. – М., 1995. – 270 с.
9. Степанко С.Г. Демографична статистика. – К., 2006. – С. 5-12.
10. Шелестов Д.К. Демография: история и современность. – М., 1993. – 272 с.

ЛЕКЦІЯ 2. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЇ ЯК НАУКИ

1. Погляди земель Стародавнього часу що демографічні проблеми.
2. Розвиток науки про народження селення у період Середньовіччя.
3. Розвиток демографії у XVIII – XIX століттях.
4. Демографічні дослідження у ХХ – на початку ХХІ століття.

Одна з перших, підмінка нам не сьогодні праця, де мова йде про питання демографії, належить Платону. Саме Платон (428 – 347 рр. до н.е.) у "Занавах" подає проект ідеальної держави, зауважуючи, що кількість родін у державі не повинна перевищувати 5940. Тобто він висловлює демографічний оптимум. Щоб багато утримувати в таких межах, він пропонує: по-перше, обмежити народжуваність, а, по-друге, заснувати колонії, куди спрямовувати б надлишок населення, по-третє, регулювати кількість пільг. Погляди Платона таєдіни і Аристотеля (384 – 322 рр. до н.е.), якій відірвалася важливу роль держави у дотриманні демографічного оптимуму. Інакше, талася Аристотель, надмірне збільшення кількості населення приведе до обідніх громад, а відтак ще стане причиною суспільного низводження, порушиться соціальна гармонія, суспільний спокій.

У Спарті і Фініах батьки взагалі були поставлені праця вирішувати питання подальшого народження дитини – тут діяв державний відбір новогороджених. Як висловлювався Сократ: "Після пологів треба дивитися, щоб народжені не приходило від нас чогось не вартої годування". Платон і Аристотель обговорювали період народжуваності. Платон вважав, що жінці можна народжувати, починаючи з двадцятирічного

І до сорокарічного віку. Аристотель обговорював віковий пеци-
закінчення діловиродження 37 роками.

В античних містах-державах намагалися забезпечити рі-
вальність сімей правопримірних громадян. З цією метою Платон
зимагав заборонити традиційне обов'язкове правило забезпе-
чення прадавників дочкою. Але ця традиція подавати не здало-
ся, тому в античній Греції держава могла із громадських фо-
ндувів забезпечувати дочку незаможних батьків прадавників. Адже
необхідно було зберегти придане для дочок лагаж важкою по-
шеною на батьків і часто вони відмежувалися від неї. Як сайдики
Посейдона: "Сина виховують, наїтівше Єлі, а дочку вихи-
джують, наїтівше багаті". Але це призводило до порушення
статевої структури населення. Так, у сім'ях 79 греків, які
отримали громадянство міст-держави Мілет, було 118 синів
і тільки 38 дочок, тобто чоловіків було 3:1. Тому держава
зимагала вимірювати це жіноче чистковою душомогою сім'ям,
які мали дочок.

У Стародавньому Китайствувала демографічна опти-
муму так хвалювана філософія. Конфуцій (551 – 479 рр. до
н.е.) говорив про "ідеальну пропорцію" між кількістю населе-
ння і площею підніжної землі. Порушення цієї пропорції в
одній чи в іншій бік проводить до поганнях наслідків.
При зменшенні населення – не вони землі оброблять, сто-
ять пусткою, а при надмірному збільшенні існуюча земля не
може прогодувати усіх. У III столітті до нашої ери в Стародав-
ньому Китай зинників школа лігістів (законників), які ви-
ступають за контроль над процесом відтворення населення.
Одним з некраїнських представників цієї школи був Фей-сан (290 –
228 рр. до н.е.).

В розвинутому феодальних відносин відбувається і розви-
ток продуктивних сил, що дозволяє забезпечити значно біль-
шу кількість людей. Влада знаті, інструментом якої була держава,
також сприяла збільшенню чисельності населення. Її
своєму цьому сприяли і церкви. Сайдики цього – погля-
ди Фоми Аквінського, Мартіна Лютера, Аугустіна.
Однак їхні пояснення багатьох лишилися вживаний характер.
Фома Аквінський так пояснював причину народженні влот-

чина і дівчати: "Через втручання діявола чоловічо сім'ї імені виникається зіховання... у зародку знаходиться забагато води і тоді народжуються дівчати".

Наприкінці XVI століття вченими знову оволодів хвилюванням з приводу життєвих наслідків різкого збільшення населення. У працях англійського автора У. Холінхеда стверджується, що багаточисельні шлюби можуть приносити країні вористі, а, наявно, ускладнюють життя людей.

Одним з перших найвідоміших вчених-демографів був англієць Джон Граунт, який у 1662 році видав книгу з назвою "Природні і позитивні спостереження... про будову смертності". Він був першим, хто створив математичну таблицю смертності. Виділив ряд закономірностей. Ця книга, не туті, позалила початок трьом наукам: демографії, статистики та епідеміології.

Цей Дж. Граунт продовжував працю в працях Е. Галлея, Д. Вернеллі, У. Петті, Е. Галлай розробив у 1693 році також таблицю смертності, усією під назвою "Виснірка тривалості життя".

На початку XVIII століття і в Україні почало звертатися увагу демографічних проблем. Одним з перших – Климентій Зіновій, український поет і епітограф. Цікавить мисливала у п'яті тані миші, як народження близнюків, або, наявно, неможливість зачати дитину. К. Зіновій засуджував ранні шлюби, чистував за одноклієвість.

У XVIII столітті з'являється праця Д. Гаукенса "Вінницькі з мандрінки по Іспанії", у якій він виступає за отримування народжуваності, особливо серед бідноти. У цей же час англієць Р. Уодло висловив думку, що зростання чисельності населення може обігнати мирянинство засобів для прожиття. У 1781 році французький письменник обет Гійом Рейналь у своїй книзі "Американська революція" писав: "Безпекою частини сміливості наможливо уявити, що однією населення США... Якщо 10 мільйонів осіб колись і зможуть себе прогодувати, то це буде прекрасно. Крайше, якщо в великих труднощах забезпечують себе, зможе підтримати таку кількість населення тільки за умови супербї сконції".

Однак письменник у своїх передбаченнях помилився. У ті роки, коли він зробив і теорію, населення США налічувало близько 3 мільйонів мешканців, а жіні лише – близько 300 мільйонів. Тобто за умови ефективної економіки, при раціональному використанні природних ресурсів, параметри демографічного оптимуму можуть коригуватися.

Разом з тим, у той час були і притягливі збільшення чисельності населення. Зокрема ті, що виступали ідеї меркантилізму – Р. Кантільон, Т. Мен, А. Сера. Вони висловили, як платників податків, дхоралем багатства, а відтак збочали необхідним зважувати в Індії у країну нових людей і обмежувати вибір з країни. Продовжуючи цих ідей були французький вченій У. Лесті, який висловив думку: "Малочисельне населення – всеє істинна бідність". Підтримував ці погляди і американський вченій Б. Франклін, який висловив, що швидкі темпи збільшення населення – є обов'язком передумова розвитку економіки і торгівлі.

Першочерговою українською демографічною наукою мали лише інший змістовний характер, аніж західноєвропейські. Коли в країнах Західної Європи почалися гарячі дискусії стосовно загрози зростання чисельності населення і щодо методів нейтралізації можливих негативних наслідків, то у нас на широких українських просторах в родочині осміління, які могли прогодувати в кілька разів фільму відмінності людей, ці дискусії не вали підгрунтя. А жалюзії осмілінку веротезу українства демографічні проблеми морального характеру.

Сайдченським поступальному розвитку демографічних знань стало формування терценесцічного апарату нової науки про підтворення населення. Зокрема, Г.Л. Новицький запровадив в 1715 році термін "наповненість". Майже через сто років – у 1806 р. російський вченій І.Ф. Герман увів поняття "народо-населення", що за суттю свою відповідає українському терміну "полелодство".

Демографічні дослідження в Україні впродовж XVIII століття мали здебільшого філософський характер. Так, у 1729 році

відбулась подібна революція на Слобожанщині. І сучасні статистичні дані були використані в праці І.К. Кирилова "Культурний стан Всеросійської держави", але без будь-якого аналізу. Деяно пізніше, в середині XVIII століття, Г.Ф. Юннер відноситься до осмислення причин різного зменшення чисельності населення Слобожанщини. У своїй праці "Екстракт про чисельність слобідських полків" автор робить сміливі висновки про те, що знина у цьому державному поспішку, яка грутується на складі та експлуатації, і тому сумніви масові інтелігентів людей з цього краю.

У 1760-х роках український історик О.І. Річельман досліджував чисельність населення в макулатурі, застосовуючи метод політичної арифметики. Так, він твердив, що в козацькій гетьманській державі Ягеллона Хмельницького налічувалось близько 4 мільйонів населення. У той же час зарубіжні інтелігенти вимали залежність тривалості життя від економічних, соціальних, культурних умов життя. Це праці Т. Кінга (кінець XVII ст.) і Мюс (XVIII століття). Важливим є дослідження Фрэнсіса Бенкса относно впливання біологичної тривалості життя.

Кроком вперед у розвитку демографічних досліджень в Україні став генеральний опис міждержавної України 1746 – 1769 рр., з подальшим спрощуванням одержаних даних. Вони були застосовані детальній диференційованій переписі населення, виступивши як основний склад міжнародізації Лівобережжя. 1779 року український Ф.Л. Туманський¹, член-кореспонден-

¹ Туманський Федр Тимофеївич (1727 – 1810) – історик, етнограф, член-кореспондент Петербурзької академії наук (1779 р.). Завів у Київський університет, покращивши в Україні підготовку наукової богословської підготовки. 1778 р. примищував топографічний опис Гетьманщини. За разробленою ним методико-программою здійснювалася збір історичних, пізографічних, економічних, етнографічних, антропологічних підомостей. Завдяки цього ініціативі і організаційній участі були виконані описи наявності Гетьманщини, 1780 р. він заснував академічну бібліотеку в Глухові, виступив ініціатором створення Миколаївської академії науки. Мав також напів підприємство лінкерів "Балаклавські", і звернувся до Петербурзької академії наук з пропозицією видати йому в Глухові друковані друковані, для його пропозиції відповісти не було відряджено. У 1790-х роках він і працював у Петербурзі, і в 1801 р. вийшовши у відставку, повернувся до Глухова, де написав одну з останніх своїх праць „Записки що обігріюю діяльність правління козацького військового“.

догут Петербурзької академії наук, розробив першу в Україні статистичну анкету, яка враховувала кількість міських і сільських мешканців, розподіл їх за заняттями, антропометричні дані тощо. Згідно з цією анкетою міжнародно обрахувалась кількість осіб жіночої статі. За цією анкетою була проведена в Російській імперії 1782 року ревізія. Подільськ ідея Ф.І. Туманського і використав надану вище анкету О.Ф. Шафовський, одіянняючи в 1786 році опис Чернігівського повіту. Новини дослідження О.Ф. Шафовського – це спроба з'ясувати статичний склад населення. Анкету Ф.І. Туманського використовували також Д. Пашенко, П. Слюсарський.

У 1780-ті роки проводив обрахування кількості слов'янського населення у період Великого переселення народів Я.А. Рубан, А.В.Г. Полетики наприкінці XVIII століття сформулювали концепцію поступового зростання народонаселення. Його сучасник М.І. Антоновський поділив погляди В.Г. Полетики і намагався обрахувати темпи приросту населення Російської імперії. Також це завдання вирішував Л.Ф. Герман. Український статистик Я.М. Маркович провів розрахунки і звердав, що населення Лівобережної України наприкінці XVIII ст. становило близько трьох мільйонів осіб. Проведена в 1795 році ревізія дала інший результат – трохи більше двох мільйонів осіб. Тому М.І. Антоновський наголошував на тому, що треба спиратися не більш тоді статистичні дані, а не на досить відносні гіпотетичні розрахунки. Важало ця наукова дискусія наприкінці XVIII століття сказчилася про актуальність проблеми і сприяла подальшому розвитку методології демографічних досліджень.

На початку XIX століття наукові кола європейських країн знову гаряче обговорюють перспективи та наслідки зростання чисельності населення. Новий виток цим дискусіям почала праця Т.Р. Мальтуса¹, опублікована в 1798 році – "Дослід про закон народонаселення і його вплив на покращення суспільного добробуту, відповідь на запування п. Годіна,

¹ Мальтус Томас Річард (1723-1798 – 20.12.1836) – англійський економіст, математик. У 1780 р. залишив Дрезденську коледж Кембриджського університету. З 1805 по 1832 р. – професор в коледжі Сент-Леджерського коледжу.

Кондоре та інших авторів⁷. Т.Р. Мальтус висловив думку, що зростання кількості населення є основною причиною соціальних бед – азидків, безробіття, жебрацтва. Він вважав, що населення зростає в геометричній прогресії, а способи існування, які виробляє це населення, зростають лише у арифметичній прогресії. В першу чергу це стосувалося сільськогосподарської продукції. Т.Р. Мальтус вважав, що причинно є “закон поступового зменшення родючості землі”. Тему зростання чисельності населення Т.Р. Мальтус розглядав як палимінний чинник суспільного прогресу.

На погляди Т.Р. Мальтуса підривали економісти. А. Сміт погоджувався з тим, що в майбутньому через обмеженість земельної площі виникнуть труднощі, пов'язані зі зростанням кількості населення, тому єдине прийняттям за собою уповільнення цього процесу є винесення в майбутнійму заробітні плати. Про думку англієм підтримував й інший економіст – Д. Рікардо. Голландський економіст Д. Ортес, поділяючи тези про проблеми існуючих ресурсів забезпечити зростання населення, виступав за обмеження народження дітей, однак із загостреючою безпілобістю.

Ідеї Т.Р. Мальтуса та його послідовників викликали відгук і у вітчизняних вченіх. В.А. Мілютін критикував Т.Р. Мальтуса, який не враховував розвиток науки і вважав, що технологічний прогрес дозволяє забезпечити людство. Розглянувши М.Х. Буяго, Г.П. Гасаган, В.В. Тарновський кінктиували, що існують тенденції спаду підтворення селянства в умовах краха феодально-кріпосницької системи. Для кінця ХІХ століття характерним було явище аграрного переселення, що суміжувало з трудовою міграцією. Цій проблемі ряд статей присвятили П.А. Грабовський, І.Н. Франко. А на Заході – англійський вчений Е. Рейнштайн. Останній сформулював емпіричні закони міграції, один з яких доводив, що жінки більш склонні до міграції, аніж чоловіки. Наприкінці ХІХ століття у зв'язку з активізацією переселенського руху предметом дослідження став проблема адаптації переселенців до нових умов життя. Це зважаючи зображення у працях

Ж.А. Забончукової, Т.І. Зиславської, В.І. Переведенція, Л.Л. Рибакової, К.Г. Войного, Т.Р. Рильський підготували порадник для переселенців.

Проблема, яка об'єднала у ІІ обговоренні вченіх багатьох країн передовим усюго ХІХ століття – це проблема смертності. Перші прокти у ІІ дослідженні започаткували українські і російські вчені. Вже на початку ХІХ століття у Харківському університеті А.-Ф. Павловський¹, старій математики, працював над створенням таблиць смертності, щін засновав докторат про смертність в різких соціальних групах.

Проблему диференційної смертності досліджували науковці ХІХ століття французький вчений Ж. Вертльсон², піменські лікарі Неффе і Зінгер. Паралельно у числі проблеми причин смертності торкалася у своїх працях українські вчені-гігієністи О.В. Корчак-Чапурківський³, М.М. Кузнецова, Т.І. Маковицький, С.В. Святославський. З відкриттям кафедр гігієни у Київському, Новоросійському, Харківському університетах науковці ХІХ століття медико-демографічні дослідження розгортаються всещіше активіше.

Запеконосільські вчені викликало і поступове залишення невеликих за чисельністю народів. Професор А.І. Якобій своїми працями з цієї проблематики започаткував стажування демографію. Починаєталузей демографії скільких про загиблості дослідження народонаселення. Післяво ставила співпраця вчених різних країн. Шороку відбувалися Міжнародні конгреси гігієністів та демографій.

1 Павловський Андрій Федорович (18.11.1789 – 24.01.1867) – український математик. У 1829–1839 рр. наставник у Харківському університеті, а в 1839 р. почав викладати у ньому. З 1837 по 1839 рр. – ректор Харківського університету. Автор праць з теоретичного диференціального рівняння частинами координат і теорії фізико-статистик.

2 Вертльсон Жак (11.11.1851 – 4.07.1922) – французький вчений-статистик. У 1886 р. – один із засновників Міжнародного статистичного інституту.

3 Корчак-Чапурківський Олександр Васильович (26.02.1857 – 27.11.1947) – український лікар і епідеміолог, академік АН УРСР з 1921 р. Народився у м. Костянтиноград (нині Красноград) на Харківщині. У 1903 – 1904 рр. – професор медичного факультету Київського університету (на базі його факультету 1921 р. створено Київський медінститут). Наукові праці присвячені проблемам епідеміології і санітарного стану населення, питанням гігієни праці, санітарної статистики. Він також автор-праць з історії медицини. Його син Юрій став видатним ученим-демографом.

Свідченням подальшої інтеграції демографічних досліджень став I Міжнародний демографічний конгрес, який проходив у Женеві 1927 року. У ХХ столітті вченіми було висловлено ряд нових концепцій, переважно заснованої на концепції Аддса. Вже на початку ХХ століття проявилася тенденція зниження народжуваності. Перша світова війна сумонила величезні людські втрати і в'язлається загроза депопулізації.

У цих умовах Л. Герш висунув концепцію, яка дістала неофіційну назву "мальтузіанство нацивірт". Він виступав за підтримку і захисту дітонародження. Адже, за думку вченого, зниження народжуваності знищує попит на товари, а відтак спорочуються обсяги виробництва, відбувається заліплення робітників, а це, в свою чергу, веде до паузації та зникнення. Л. Герш висловив, що зростання народжуваності зумовлює зростання обсягів виробництва у різних галузях промисловості, сільському господарстві, бо збільшиться попит на річну продукцію.

Разом з тим нове життя отримала концепція оптимуму населення. Саме ця концепція була ключовою темою обговорення на І-му Міжнародному демографічному конгресі в 1927 році. Ліга Націй приділила велику увагу цій проблемі, що міжнародна організація викрала працею І. Ференгі. "Оптимум населення". У своїй праці І. Ференгі визначає оптимум населення як таку кількість, яка за даних рівня розвитку науки і технології забезпечує найбільший дохід на душу населення. Державам діяльні позики визначати оптимум населення, "який забезпечує найбільше благополуччя і достоїнств людей і релігій" – таку думку, яка перегукується з поглядами І. Ференгі, висловив А. Ландрі на Міжнародному демографічному конгресі у Парижі 1937 року. Французький демограф А. Солі у своїй праці "Загальні теорії населення" твердив, що у Франції шлях до прогресу перепливало мальтузіанство, тобто обмеження народжуваності.

А. Солі доводив теорію оптимуму населення теорією оптимального тимпу зростання кількості населення. Американ-

ський вченій Шрль-Рід пішовм прогнозних розрахунків на-
крайня логістичну криву, яка відобразила ідею послідовно-
го збільшення протидії необмеженному зростанню населення.
Прогнозування динаміки зростання чисельності населення
також було однією з найбільш дискутованих проблем. У ХХ
столітті вона набула нового лісіоного рівня, адже вчені сперу-
вали рядом нових методів обчислень з використанням різних
гіпотез динаміки смертності й народжуваності. Визначний внес-
ок у дослідження цієї проблеми зробили українські вчені
Ю.О. Корчак-Чепурківський, М.В. Штуха¹, А.П. Хоменко. У
своїх перспективних обчисленнях використання рівня смертнос-
ті М.В. Штуха опирався на прогресивний розвиток медицини,
на експертну оцінку вчених-медиків.

М.В. Штуха, директор Інституту демографії АН УРСР ви-
явав, що необхідно вивчати народжуваність комплексно. Він
розвробив свою методологію демографічних даних, які группу-
валися за основному аспекті - "демографічний біографічний
реєсочний людництв". І М.В. Штуха, і А.П. Хоменко зробили ви-
чинний внесок у дослідження проблеми смертності. Наймен було
розвроблено ряд таблиць смертності, які дають змогу проаналі-
кувати характерні тенденції цього явища: Ю.О. Корчак-Че-
пурківським досліджено явища поширеннях тоді хвороб, для
прикладу, туберкульозу та загальну трактуваність життя. Вон

¹ Штуха Михаїл Олександрович (7.11.1884 – 3.10.1967) – видатний демограф і статистик, доктор філософії Академії наук УРСР, членкореспондент АН СРСР Народного у. Створив на Черкащині, залишивши навчальний факультет Петербурзького університету, коли продовжив навчання у березні, Лондон. З 1913 р. – приват-доцент Петербурзького університету, а в 1918 – професор Петербурзького підділення циркум університету. 1918 р. повернувся в Україну, в 1919–1928 рр. очолював Інститут демографії (з 1924 р. – Інститут демографії і економічної статистики) АН УРСР. 1924 р. під час першого репресивного наступу зачинили демографію будь-якого заняття. 1928 р. Інститут демографії відновив своє діяльність у складі Академії. М.В.Штуха був автором заснованої. За подсумками дослідів видавав звітність. У 1940–1950 рр. очолював єдину статистичну Інститут економіки АН УРСР. М.В.Штуха автор понад 80 праць з демографії, математичної географії, економічної статистики. Великий внесок внесла й у сферу прикладної демографії. Серед найзначніших дослідів – серія монографій: "Таблиця смертності для України 1886–1927", "Смертність народностей Баренцевої Росії в кінці ХІХ століття", "Смертність у Росії і на Україні", "La population de l'Ukraine jusqu'en 1907" (остання праця присвячена вивченню наслідків голода 1922–1923 рр. і Великої Вітчизняної війни).

також автор монографій, у яких прослідковуються причини і різень смертності жінок у період пологів. Ю.О. Корнах-Чепурківський підкреслює ймовіжні з'язки демографічних і соціально-економічних процесів. Цей вченый розробив також показник сумарної характеристики вікового складу населення, який дістав назву "індекс наявної вікової піраміди".

Серед українських демографів помітне місце займає і С.А. Томилін¹, який зосереджував свою увагу в більшій мірі на проблемі поліпшення якості населення через соціально- медичну профілактику. Він запропонував концепцію щикітності глобального демографічного розвитку.

Праці українських демографів, які висунули концепції і теорії викликали увагу і пізвеза медичників у багатьох країнах. Мояна праці в цілому виступали відповідною висновкою про те, що українська демографічна наука зробила у 1920 – 1930 рр. чомотий крок уперед. Однак, не жаль, наприкінці 1930-х років демографічні дослідження були припинені, а багато вчених заслані репресій.

А на Заході в 1930-ті роки ще один раз для обговорення створювалася концепція демографічного переходу, але сформульованою американський демограф Уоррен С. Томпсон 1929 року у своїй статті "Населення", опублікованій в "Американському соціологічному часописі". Проте сам термін "демографічний переход" увійшов в обіг юний американський демограф Френк У. Ноутстайн в 1946 році. Проблему демографічного переходу досліджували і французький вчений А. Ландрі у своїй праці "Демографічна революція" (1934 р.), а у новосиний час (1950 – 1970 рр.) – такі вчені, як Е. Россет, О.Я. Кваша, А.Г. Вишневський, Л. Альдерсон та інші.

¹ Томилін Сергій (1877-1952) – гігант статистики та теоретичний медичник. Завідувач медичного факультету Медико-Інженерного університету. Працював членом комісії з питань – підсумками підприємств. У 1919-1930 рр. – завідувач статистичного відділу Наукового Комісаріату охорони здоров'я УРСР паралельно у 1926-1934 рр. – завідувач кафедрою соціальніх питань Харківського медичного інституту. У 1934-1938 рр. – науковий співробітник Католовського інституту демографії та гігієни статистики АН УРСР, а в останній період, саме життя – науковий співробітник Українського науково-дослідного бюро гігієнічної статистики. Автор понад 100 праць, зокрема серед них варто виділити такі: „Дослідження санітарного стану України”, „Аборт на Україні” (у співавторстві з М. Шрейдером), „Соціальна гігієнічна оцінка діяльності смертності”, „Соціально-медична профілактика”.

Демографічний перехід – це часовий проміжок у період переходу від одного типу відтворення населення до іншого. Ця концепція ґрунтується на тезі про періодизацію демографічного розвитку, яка відповідає трьом історичним етапам суспільного розвитку – періоду привласніальної економіки, періоду аграрного суспільства і сучасного (індустриального). Тому виділяють такі історичні типи відтворення населення: 1) аристотельський, пластичний суспільству з привласкою наявними формами господарювання (перше суспільство кім'яного віку); 2) традиційний тип, притаманний аграрному суспільству. Цей тип ще називають екстенсивним; і 3) сучасний або раціональний тип чи багатиславний.

Тісно пов'язана з концепцією демографічного переходу концепція раціоналізму, яку висунули зарубіжні демографи – французький вчений Ж. Бурдье-Шіль, американський дослідник С. Енкс. Ця концепція визначає теоретичні основи складу розбудови та завершення демографічного переходу в різних країнах світу. Згідно з цією концепцією, на першому етапі демографічного переходу поєднано скорочуючима екологія смертності, а відтак збільшується середня тривалість життя, а на другому етапі змінюється тип народжуваності.

Американські демографи Д. Влійт і К. Денкс, а також австрійський вчений Дж. Колдувалл висунули інший напрямок у складанні демографічного перехіду. Вони у своїх працях, опублікованих в 1960-ті роки зробили висновок, що зміна типу народжуваності залижала в меншій мірі від змін смертності, а в більшій мірі – від змін суспільно-економічних умов, переходу до індустриального суспільства.

Демографічні дослідження в Україні у 1960-ті роки були спрямовані на ліквідацію трудових ресурсів та процесу їх відтворення, підвищення тривалості життя, чищення, які сприяють активному діяльністю людщин.

У 1970-ті роки у центрі демографічних досліджень була проблема міграції. Адже у 1960 – 1970-ті роки адівокаються освоєння цілинних і перелогових земель, велики будова (різних гідроелектростанцій, БАМу), що й зумовило актуальну-

збільшення міграційних процесів. У 1990 – 1990-ті роки в Україні набував розвитку теоретична демографія, з'являються монографії В.С. Степанко – "Демографія у сучасному світі" та "Вивчення підприємств народонаселення", виходить виданчі і посібники – "Статистична наука" (С.Г. Степанко і В.Г. Шкапя), "Основи демографії" (Т. Пробійткою).

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Оцінка демографічних проблем у Стародавньому Китаї та античній Греції.
2. Погляди учених епохи Середньовіччя стосовно питань демографії.
3. Проблема оптимальної кількості населення у світі протягом XVIII – XIX століття, оцінка аргументної бази Т.Мальтуса, сутність антимальтусізму.
4. Значення дослідження проблеми смертності в XIX столітті. Яким змінам дали початок ці дослідження?
5. Демографічні дослідження у ХХ столітті, видатні демографи України і світу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрский А.Н., Валентей Д.И., Еланка А.Я. Основы демографии – М., 1990. – С. 29-38.
2. Енциклопедія українознавства. – Львів, 2003. – Т. 11. – С. 216 – 231.
3. Мальтус Т. Опыт о законе народонаселения // Антология экономической классики. Т. 2. – М., 1993. – 485 с.
4. Пробійткою І.М. Основи демографії. – К., 1995. – С. 33-52.
5. Прошлое и настоящее демографии. Сб. статей. – М., 1990. – 103 с.
6. Птуха М.В. Вибрані праці. – К., 1971. – 411 с.
7. Советская демография за 70 лет: из истории науки. – М., 1987. – 385 с.
8. Степанко С.Г. Демографічна статистика. – К., 2005. – С. 14-19.

ЛЕКЦІЯ 3. ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

1. Перепис як основне джерело інформації про населення і демографічні процеси. Історія проведення перепису населення у світі і в Україні.
2. Технологія проведення переписів.
3. Мікропереписи. Вибіркові і спеціальні демографічні дослідження.
4. Метричні книги як цінне джерело вивчення демографічних процесів.

Загальний перепис населення – це єдиний процес збирання, узагальнення, синтезу, аналізу й публікації демографічних, економічних і соціальних даних усіх осіб у країні. Тільки перепис дає найповнішу, найдетальнішу демографічну картину. При ООН є єдина Статистична комісія, яка опрацьовує дані переписів у табличах сайту і складає демографічні прогнози. Переписи відображають належні зміни, які відбуваються у соціально-економічному і культурному розвитку населення. Переписи дають змогу проаналізувати характерні тенденції і спрогнозувати внутрішню політику держави.

Перші обліки населення були зумовлені необхідністю оподаткування, а також потребою у формуванні війська. Так, існують історичні згадки про такі статистичні описи в Межиріччі, Стародавньому Греці, Китаї, Греції і Римі. В Стародавньому Римі такі обліки населення називалися ценами. Ще у I столітті до н.е. в місця громадянства стягувалися пожертви на храми по одній монеті в залежності від статі і віку. Кількість зібраних монет різного номіналу давала уявлення і про загальну кількість населення Риму, і про його структуру. В подальші століття проведення ценів у Стародавньому Римі набуло регулярного характеру (раз на п'ять років).

У часи раннього середньовіччя у країнах Західної Європи облік населення також набував поширення. Також облік вдійснювався і на українських землях. Існують документальні підомості про організований золото-орденськими облік населення Київської держави, під час якого не працювали тільки представники духовності, котрі були вільні від сплати данини.

Впродовж століть змінювалися критерії обліку. Так, до XVI століття єдиницею оподаткування була земельна ділянка, якою користувалися родини. В кінці XVI століття єдиницею оподаткування став "дим", двор. І попередній підсід, і новий не давали точні картини кількості населення. Й можна було обрахувати, визначити кількість осіб на один "дим", тобто на одне сімейне господарство. До 1680-х років інші, які займалися історико-демографічними дослідженнями, брали за основу правило: один "дим" – це шість осіб. Але останнім часом ця пропорція піддається критиці. Історик, фахівець з медієвістиви (історії Стародавньої) Наталія Яновенко зauważає, що одному "диму", двору відповідало більше осіб. Адже звичайно рідною було, коли двори з родиною у одному дворі жили ті, хто не мав власного житла (преміром, підсусіді). Тому підрахунок чисельності населення у ті часи дає нам досить приближу кількість.

Тільки в XVIII столітті починають проводитися переписи-ревізії. Так як на зміну підсідному оподаткуванню 1718 року в Російській імперії запроваджується подушне оподаткування, виникає необхідність у персональному обліку населення. Однак єдиницею оподаткування (димом) була особа чоловічої статі. Тому і ці переписи-ревізії, проведенні у підгребійській Україні широдовж XVIII століття (в 1720 – 1721 рр., 1723 р., 1763 – 1764 рр., 1772 – 1773 рр.), також дають нині точного числа населення. Хоча, безумовно, переписи-ревізії, які у другій половині XVIII ст. почали проводувати і осіб жіночої статі, і стацією походження особи, антропометричні дані людини – були і є дуже цінними для наукового спризначення. Результати ревізій винористані у працях українських

ічених І.К. Кирилова, Г.В. Козицького, О.І. Рігельмана, М.М. Могоміса. Оцірюючись на цищегедські джерела і дослідження сучаснічені твердять, що наприкінці XVIII ст. на території України мешкало близько 10 млн. осіб (7,8 млн. у південно-західній і 2,2 млн. – у південній частині).

В країнах Західної Європи переписи населення теж ставили регуляризм. Зокрема з 1749 р. – у Швеції. Проводили їх табельна комісія, але ці переписи не мали загального характеру. Перший загальний перепис був здійснено в США 1790 року. А пізніше – 1801 року – у Великобританії, Данії, Норвегії, Франції. Для опрацювання результатів першого штобхідні були спеціальні органи, тому у 1840-х роках у багатьох країнах створюються статистичні комісії. У цей час відбувається впровадження єдині методології проведення переписів населення. Зокрема, доля проблем обговорювалася на I-му Міжнародному статистичному конгресі у Брюсселі 1853 року, на II-му – у Парижі 1854 року.

Робота над впровадженням єдиних працівниців проведення переписів продовжувалася і в подальші роки, на наступних конгресах. Так, на III-му Міжнародному статистичному конгресі у Петербурзі 1872 року було прийнято рішення проводити загальні переписи з регулярністю раз у 10 років і враховувати дані на момент певної точкої дати. Діяльність над впровадженням статистичної методології (пізніше (з 1885 р.) зосередилася в Міжнародному статистичному інституті. Тепер переписи п'ятирічно проводилися на науковій основі – за 1880-ті роки їх здійснено у світі 54, у 1890-ті – 57, а в 1900 – 1910 рр. – 74.

У Російській імперії довгий час проводилися локальні переписи-рєзії – в окремих регіонах або містах. Зокрема, у Петербурзі з 1861, 1863, 1864, 1869 роках, у Москві – 1871 р., у Києві – 1874 р. в Одесі – 1892 р.

Проведення одноденного перепису населення Києва 2 березня 1874 року здійснили членки Південно-Західного відділу Російського географічного товариства під керівництвом П.П. Чубинського. Проведення цього перепису мало величезне су-

спільні засідання і призвело до неймовірного зростання громадської активності інтелігенції. Представники цієї нової соціальної верстти, які одбігали від перепису, були засновниками підприємств, умоми життя робітничого населення міста. Це спонукало інтелігенцію розгорнути активну діяльність, спрямовану на підтримку жужданних версті. Перепис 1874 року дав могутній поштовх благодійностій діяльності: виникають дені: притулки для дітей робітників, сиротські будинки, товариства допомоги найбідіншим учням і студентам.

Перший Загальний перепис населення в Російській імперії було проведено 1897 року. Враховувалось населення статком на 28 січня. Здійснювалося перепис протягом трьох місяців (але, зауважимо, що перший у світі загальний перепис населення в США у 1790 році тривав півтора року). Отримано було зідомості про загальну кількість населення імперії, його структуру за статю, землю, шляхом станом, етнічним походженням. Згідно з результатами перепису в Російській імперії налічувалося 125 мільйонів 640 тисяч осіб населення, у Житомирі – 45,4 тисяч, а загалом у Волинській губернії – близько трьох мільйонів осіб.

Наступний Всеросійський перепис було проведено 28 серпня 1920 р. Але на українських землях в тих умовах, коли йшла широка боротьба зі всіхма Директорії про підтримці Польщі за збереженням індепенденсії УНР, перепис, цілком зрозуміло, не проводився.

Наступний, вже Всеукраїнський перепис відбувся 1926 року. Тоді враховувалось населення статком на 17 грудня 1926 р. Загальна кількість населення СРСР за даними цього перепису становила 147 мільйонів 28 тисяч осіб, зокрема у Волинській округі – 692 тисячі 444 особи, а в Житомирі, який був центром округи – 76,6 тисячі осіб. Перепис дав дуже багатий матеріал для опрацювання – підсумки перепису були опубліковані у 56 томах.

Проведення другого Всеукраїнського перепису планувалося 22 жовтня 1932 р., потім було перенесено на грудень 1933 р.,

потім – на січень 1935 р., а згодом – на січень 1936 р. і ще раз перенесено на січень 1937 р. За результатами перепису в СРСР населення становило 162 мільйони 39 тисяч осіб. А по розрахункам демографів мало бути 180 мільйонів. Ось різниця – 18 мільйонів – втрати населення після 1921 – 1922 рр., голодомору 1932 – 1933 рр., сталінських репресій. Влада не хотіла оприлюднювати результати перепису, який радянським керівництвом було визнано недалим, керівників залишено у скідницях і репресовано.

Наступний Всеосважний перепис було проведено станом на 17 січня 1939 р. Особливістю його було те, що уже враховувалося не лише населене, а й постійне населення. Наявне населення – це люди, які перебувають на момент перепису на конкретній території (вилючаючи тих, хто перебуває у гостях, відряджених тощо). Постійне населення – це люди, які постійно належать на конкретній території. За вказівкою партійного керівництва результати перепису "підрахували", додивши кількість населення СРСР до 170 мільйонів, але, зрозуміло, це була фіктивна цифра.

Шість переноги подібно-фашистськими загарбниками відповідають наукові дослідження, зокрема і демографічні. Планувалося провести 1949 року новий перепис населення, але Сталін забороняв: винішо переду знати, якож ціною була здобута Велика Твердогород.

Тильки в 1959 році був здійснений черговий Всеосважний перепис населення (станом на 15 січня), який дав фундативний матеріал для наукового аналізу, а також став потужним поштовхом для розвитку різних галузей демографії, має велике значення для шкільування економіки. В Івано-Франківську мешкало, за результатами цього перепису, 105,6 тисяч громадян.

Наступні Всеосважні переписи були проведенні у 1970 і 1979 роках. Одна з головних завдань перепису – визначити обсяг людських трудових ресурсів. Визначалася кількість осіб працездатного віку, розподіл населення за сферами заняття: як у галузях народного господарства, так і в особистому підсобному господарстві. Нововведеннями стали питання про мігра-

цію, працюючи, щіль виреселення, розподіл за віковими групами тощо. Перепис висвідчав тенденцію різкого зростання чисельності міського населення. Так, станом на 1970 р. у Житомирі було 160,9 тисяч мешканців, а на 1979 р. – уже 244 тисячі.

В 1989 році було проведено останній Всеукраїнський перепис (станом на 12 січня). В цеєти змежли питання про главу сім'ї, про рівень освіти членів родини, про джерела засобів існування. За результатами перепису у Житомирі налічувалося 292 тисячі мешканців, а загалом в Україні – 42 мільйони.

В грудні 2001 року було проведено перший Всеукраїнський перепис населення, і підсумки показали згорчастину кількості мешканців України – до 48 мільйонів 415,5 тисяч осіб. Кількість міських жителів удвічі перевищувала чисельність сільських мешканців.

Крім загальних переписів проводяться також пробні переписи населення з метою відпрацювання програмно-методичних і організаційних питань чвертого перепису. Як правило, проводяться конці у досить вибраному регіоні, демографічна структура якого взагалом відображає середні показники по всій країні. Так, пробні переписи в СРСР проводилися в 1932, 1937, 1967, 1976 і 1986 роках. А в незалежній Україні – 1999 року.

До джерел динаміки підтворення населення також належать мікропереписи (іх ще називають мікроцensами). Це підборкові обстеження населення, для прикладу, якісне освідчення облікової дільниці, житлового кварталу або навіть досить обраного будинку – голови якога: щоб даний об'єкт для дослідження був репрезентативний для всіх країни.

Важливими для дослідження демографічного характеру є метричні книги. Початок їх введення пов'язаний з необхідністю фіксації таких подій, як народження, шлюб, смерть. В Європі первові записи в окремих парафіях почали з'являтися ще у VI столітті. А в 1563 році Тридцятський собор встановив обов'язковість ведення метричних записів. У Російсь-

цій імперії Петро I 1702 р. наказав пафільним священикам записувати відомості про народжених і померлих. Спочатку це стосувалося синодівськіх Москви, а з 1722 р. – по всій імперії, зокрема і у парафіях на українській території. З 1726 р. було наказано фіксувати їх померлих. З 1779 р. була введена скріпка графа, куди записували дату хрещення. 1831 року була запроваджена тричленна форма метрик (про народжених, одружених, померлих). 1838 р. було видено формуляр, який складався з таких граф: 1) місце події (народження, хрещення, вінчання, смерть); 2) дата події; 3) становище і віросповідання; 4) місце проживання; 5) ім'я тих, що ким позначана подія.

Першому обробку матеріалів метричних книг приділялося консисторія, а узагальнювання інформацію Синод.

Метричні книги дають нам інформацію передусім історико-демографічного характеру: про рівень народжуваності, кількість шлюбів, географічні місця погребань, географічні місця міграцій, рівень смертності, диференціацію смертності за віковими і статевими групами.

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Щопід рік ти можеш проследити переселення населення.
2. Проведений однорічний перепис населення у м. Києві. Його значення та наслідки.
3. Метричні книги як одне із важливих джерел вивчення процесу відтворення населення.
4. Результати Всеукраїнського перепису населення 2001 року.
5. Демографічна характеристика Житомирської області за результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Боярський А.Я., Валентей Д.Н., Кваша А.Я. Основы демографии – М., 1990. – С. 33-41.

2. Брук С., Кабузан В. Численность и расселение украинского населения в мире // Советская этнография. – 1981. – № 5. – С. 24-28.
3. Брук С.И. Население мира. Этно-демографический справочник. – М., 1981. – С. 239-244.
4. Население Украины, 1993 р. – К., 1994. – С. 4-7.
5. Прибыткова І.М. Основи демографії. – К., 1995. – С. 55-69.
6. Стецько С.Г. Демографічна статистика. – К., 2005. – С. 21-33.
7. Урлазис В.Ц. Войны и народонаселение Европы. – М., 1980. – С. 5-14.

ЛЕКЦІЯ 4. НАРОДЖУВАНІСТЬ ЯК ОДНА З ВИЗНАЧАЛЬНИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

1. Демографічне поняття народжуваності. Репродуктивна поведінка, репродуктивна установка, репродуктивна мотивація.
2. Проблема народжуваності в Україні.
3. Вимірювання народжуваності.
4. Міжнародний досвід демографічної політики щодо народжуваності.

Народжуваність – це процес народження дітей у суспільності людей, які становлять генерацію зінок, адатник до відтворення погомотства. У демографії береться до уваги кількість народжених жінок дітей протягом календарного року по відношенню до загальної чисельності населення.

Народжуваність прямо залежить від плідності шлюбової пари, про що сидить показник продуктивності шлюбу – тобто середня кількість народжених дітей в одному шлюбі. Відповідно жінка може народити 12 і більше дітей, лише це раптовий шлюб і не існує внутрішньо-сімейного обмеження дітогенерування. Але фактично середній показник значно нижчий. Сто – це с'ягається разів тому українська жінка народжувала в середньому 7 – 8 дітей, але разом з тим був високим і рівень дитячої смертності: до одного року не доживали третина, а іноді й більше дітей. Для прикладу, у сім'ї батьків М. В. Гоголя народилося 12 дітей, але 7 з них не дожили до повноліття. З розвинутого медицини дитяча смертність поступово знижувалася, але бурхливи події – громадянська війна 1917 – 1921 років, труднощі життя 1930-х років, посиленіше й голодом, репресіями, депортациями, зумисливали утримання від народження дітей. Друга світова війна, повоєнна підбудова теж була несприятливими чинниками для дітей-

родження. На початку 1980-х років в Україні жінка народжувала в середньому двоє дітей і цей рівень народжуваності утримувався до кінця 1980-х років, а потім почав знижуватися, і сьогодні цей показник становить 1,2 дитини. Коли на початку 1990-х рр. у Києві у дошкільних закладах високувалося 130 тисяч дітей, то станом на березень 2006 р. — 70 тисяч.

Як правило, першу дитину жінка народжує у віці 19 — 25 років. Однак американські вчені висновують, що оптимальний вік для народження першої дитини — 34 роки. Професор Джон Маренські, дослідивши дани 2200 жінок, дійшов висновку, що здоровішими народжуються діти у жінок, які народили 30-річний рубіж. Вони доводять, що до 22 років роз'яснюються основні проблеми зі здоров'ям і в наступні 12 роках вони практично не турбують людську, а потім починається старіння організму. Якщо у 34 роки жінка народжує дитину, її організм мобілізується і омолажується. Однак його колега Сесілія Пайпер з Оксфордського університету не зовсім згодна з твердженнями Джона Маренські, змушуючи, що після 30 років у жінок починає високуватися фертильність. І навіть якщо жінка здістється народити без ускладнень першу дитину, то до 37 — 38 років буде дуже важко мати другу. Українські вчені також в основному поділяють цю думку. Пізні народження дитини впливає і на загальний рівень народжуваності — у таких сім'ях, як правило, обмежуються однією дитиною.

На рівень народжуваності впливають і переривання наїтності. За даними Міністерства охорони здоров'я в Україні щороку здійснюються близько 200 тисяч абортів (але в що кількість не включено відомості приватних клінік і дани про підпільні аборти). У Європі досі залишає однозначного ставлення щодо заборони або дозволу на штучну переривання наїтності. Заборонені аборти у Польщі, Іспанії, Португалії. В Ірландії дозволені лише у тому випадку, коли є загроза життю матері, у Туреччині — при умові спільної згоди парубіжки. Частково заборонені аборти можуть у Росії. До Держдуми подано законопроект, який не дозволяє робити їх одружений жінці без згоди чоловіка.

На рівні народжуваності відіграють репродуктивні мотивація, репродуктивна установка і репродуктивне поведінок.

Репродуктивна мотивація – це сукупність чинників, які спонукають особу, подружжя до народження певної кількості дітей. Виділяють такі види репродуктивних мотивів, як: економічні, соціальні, психологічні.

Репродуктивна установка – це психологочний регулятор поведінки, яка виникає ставлення особи, подружжя до народження певної кількості дітей. Значною мірою репродуктивна установка залежить від того, скільки дітей було у родинах шлюбної пари.

Репродуктивна поведінка – це система дій та відносин, яка спосередковано впливає на рішення особи народжувати чи не дитину. Репродуктивна поведінка формується і реалізується під впливом таких чинників, як: умов та рівня життя особи, сім'ї; усвідомленої потреби в дітях. Виділяють такі три типи репродуктивної поведінки: 1) багатодітка (коли є усвідомлена потреба у більшох дітах); 2) середньодітка (коли сім'я бажає мати 2 – 4 діти); 3) малодітка (коли родина, звичка висока за можливість мати 1 – 2 діти).

Економічні мотиви до народження дитини передбачають зміцнення добробуту сім'ї, опорожнення пільги темою. Соціальні мотиви – це намагання продовжити рід, або зберегти чи підвищити свій соціальний статус. Психологічні мотиви – це бажання піклуватися про рідину людину, прагнення продовжити себе в дітах, зміцнити дитину, дітьми шлюб, турбота про те, щоб не залишитися на старості самотніх.

На багатодітну репродуктивну поведінку більшою мірою впливають економічні мотиви, на середньодітку – соціальні мотиви, а на малодітку – психологічні.

Економічні мотиви відігравали значну роль до початку ХХ століття. В античній деревні, якою була Росія, а і П складі і Україна, діти змішку допомагали батькам по господарству, а утримання дітей в неспочатній мірі відбивалося на матеріальному становищі родини. І часом виробнича функція сім'ї, яка зумовлювалася необхідністю у більшій кількості дітей, по-

ступово втрачав своє значення, і пріоритетними стають соціальні та психологічні мотиви.

Свою роль зіграла і боротьба жінок за рівні права з чоловіками. Важливим реалізувати себе зумовлювало жіночє утримання від народження кількох дітей, обмежившись однією дитиною, або взагалі не народжувати.

Історичний документ (з книги "Обладнання Болинської губернії за 1907 рік")¹: Економічне діяльність населення в 1907 р. виразила слідуючими даними: родилось материнством мужского пола – 81389, женского пола – 75497, в зваго – 156886, умерли: мужчин – 42817, жінки – 39134, в зваго – 81961. Число родившихся малючи превищує число родившихся дівчаток на 5592 чи.

На один день старше рожденний припадало 429, а смертей – 224.

На числа родившихся в 1907 году було: двойні – 2945 і тройні – 20. Мертвонароджених було – 88, шлюбнонароджених – 2960.

Процент шлюбних рожденний становить близько 1,8% общого числа всіх рожденний.

Браки в 1907 р. було заключено 29187; на 10000 жителів губернії приходиться близько 82 браків. В день, в середньому заключалося 81 брак.

Отже, багатодіттість як демографічне явище відійшла у минулі. І нині ми констатуємо лише внутрішньосімейного регулювання народуваності, усвідомленого обмеження дітонавродження. Порівнямо: у 1965 році в школах УРСР навчалося в мільйонів 300 тисяч дітей, а в 2006 році – на 5 мільйонів менше. У радянський час багатодітних матерів відзначали почесними медалями і пагородами.² В Україні, де вирізано прослідовується процес дешкуляпці, для розширеного відтворення населення необхідно підвищити середню кількість народжених дітей в одній сім'ї до трьох.

¹ Зведення «Мати-героїни почали присвоювати з 1945 р. за народження і виживання 10 і більше дітей, за умови, що остання дитина досить віку одного року. Матері, які народили і виживали 9 дітей, нагороджувалися однією підприємською стипендією I ступеня, а матері, які народили і виживали 8 або 7 дітей – відповідно II і III ступенів. Для матері, які народили і виживали 6 або 5 дітей, нагородами були такі відзнаки – «Модель материнства» I або II ступеня.

² Нагороди «Мати-героїни» присвоювалися за народження і виживання більше п'яти дітей (працюючими, відмінно, інвалідами). 2001 року указом Президента України В. А. Ющенка це звання присвоєно 268 жінкам України.

Адже за переписом 2001 року в Україні кількість населення становила 48 мільйонів 416,6 тисячі осіб. За один місяць населення України скоротується в середньому на 20 тисяч осіб і на кінець 2007 р., становить які тільки 46 мільйонів 690 тисяч осіб. Протягом 2006 р. в Україні народилося 463732 людини, а померло – 758118. Тільки за «очень-мутний» 2007 р. населення нашої держави зменшилося на 68 тисяч 614 осіб (за даними Державного комітету статистики). На десять народжених дітей в Україні припадає 18 померлих осіб. Першого вересня 2006 р. до первого класу пішли загалом 380 тис. школярів – це на 17 тисяч менше, анж у попередньому 2005 р.

Таблиця 1
Народженість, смертність та природний приріст населення України.

Показник	1993	1996	1999	2004	2001	2002	2003	2004
Кількість споруджено								
- всього	762,8	637,2	792,9	385,1	376,3	390,7	408,6	422,3
- у міських поселеннях	516,3	442,8	496,9	236,0	237,3	248,9	266,4	284,4
- у сільській місцевості	246,6	194,4	196,0	147,1	139,3	141,8	142,3	142,9
Кількість померлих								
- всього	617,6	628,6	753,6	738,1	746,0	734,9	765,4	761,3
- у міських поселеннях	333,3	327,1	476,4	457,1	450,4	454,6	459,9	462,3
- у сільській місцевості	284,3	322,5	316,2	301,0	305,6	308,5	305,5	300,0
Природний приріст населення								
- всього	145,2	27,6	299,3	371,0	369,3	364,2	384,8	434,0
- у міських поселеннях	104,9	85,7	168,8	219,1	215,1	205,3	193,5	216,1
- у сільській місцевості	40,3	43,1	131,2	151,9	154,4	158,2	190,3	217,9

В Україні діють понад 80 школ, де навчається менше десяти дітей. В нашій країні через цілковите спустіння широку заликає 4 – 5 осіб. Усього сіл, яких очікує подібна доля найбільшим часом – близько 220; тут живуть тільки люди пенсійного віку (100 – 200 осіб), молоді немає. На Житомирщині таких сіл – 15. Насіль у Житомирі порівняно з 1990 роком кількість населення скоротилася з 302 тисяч до 280 тисяч (у

2006 р.). Інститут демографії НАН України прогнозує, що до 2050 року населення України скоротиться до 36 мільйонів осіб, а прогнози ООН та Міжнародного інституту системних досліджень в Австрії ще більш погані.

Таблиця 2
Природний рух населення у Житомирській області за січень-серпень 2006 року, осіб¹

	Кількість народжень		Кількість смертей		Природний прирівн (+) / зменшення (-)	
	січень-серпень 2006 р.	2005 р.	січень-серпень 2006 р.	2005 р.	січень-серпень 2006 р.	2005 р.
Житомирська область:	3083	1296	16213	14943	-12%	-38%
- чоловіків	1514	597	1172	1031	-35%	-39%
- жінок	1569	799	1441	1462	-3%	-2%
- к. Житомир	776	351	3142	2484	-31%	-34%

Тому, щоби добитися позитивного приросту населення, збільшено розмір матеріальних допомоги матерям при народженні дитини. Це дало певний результат: лише 2006 р. народилося 386,1, то 2005 р. – всього 482,7 тис. дітей. Однак, аби досягти мети, забезпечити розширене відтворення населення, необхідний комплекс заходів – тільки тоді можна розрахувати на успіх.

Для опрацювання статистичних даних про народжуваність розроблено багато пристрій для демографічної статистики. Для аналізу народжуваності опорами даними є співвідношення кількості новонароджених до загальної кількості населення або до загальної кількості жінок, або одружених чи інших груп населення. На основі співвідношения кількості новонароджених до загальної кількості населення винходить коефіцієнт народжуваності, що в основному характеризує процес репродукції населення. Однак при такому підході вимірювання народжуваності не враховується статево-віково-структурна характеристика населення. Точнішу характеристику дають інтервалні коефіцієнти народжуваності – це кількість новонаро-

¹ Статистичний бюллетень за січень-серпень 2006 р. – Житомир. 2006. – С. 62.

двохмісячні, для пркладу, на один тиждень жіночої пікового інтервалу (може братися до розгляду п'ятирічний піковий інтервал або навіть річний, але це значно утруднює опрацювання даних, адже точніше відображення інтенсивності дітопородження).

Нині часто використовують сумарний коефіцієнт народжуваності – це сума вікових коефіцієнтів народжуваності. Він: відображає середню кількість народжень у одиниці життя за ІІ життя, враховуючи показники народжуваності у тій чи іншій віковій групі.

Показники народжуваності сигналюють про скорочення чи збільшення населення і спонукують до корекції демографичної політики в державі.

Зменшення рівня народжуваності та старіння населення характерне не лише для України, а й для всіх Європи. Тому там починають бити на світлах, пытаячись усіма засобами стимулювати народження нових громадян. У Росії жінкам, які народжують другу дитину й більше, виплачують 250 тис. рублів (трохи більше як 40 тис. грн.) так званого материнського капіталу. В Єстокі мамам шістого року платять "батьківську" зарплату, що дорівнює стажідсотковому щомісячному заробітку, а їх видають дитячу допомогу на малюка: до трьох років – 60 євро, із четверех до північності років – 30 євро на місяць. У Швеції перші 14 місяців батьки одержують 67% від сістеми зарплати того, хто сидить за дитинкою (максимально – 1800 євро, мінімально – для тих, котрі до народження дитини не працювали, – 300 євро). У Швейції щомісячна допомога всім дітям – 85 доларів, дітям із неповних сімей – 117 доларів. Як і в Англії, допомогу виплачують до 16 років або до залигачення дитиною гімназії.

У Франції, неважаючи на дуже високий, порівняно з іншими європейськими країнами, рівень народжуваності (1,9 дитини на подружжю пару), запрощена щільна система захоччення народжуваності і підтримки матерів. Великое значення на формування демографічної політики відіграв французький національний союз сімейних асоціацій. Нині ця орга-

нізація домагається, щоб держава виплачувала грошову допомогу, еквівалентну сумі 500 фунтів стерлінгів на місцеву жінку, яка має трох дітей. Це удвічі більше виплачуваної зарплати максимальної матеріальної допомоги жінкам-материм. Нині батьки трох дітей у Франції одержують щомісячну грошову допомогу на родину, еквівалентну 200 фунтів стерлінгів; щорічну допомогу в сумі, еквівалентній 200 фунтів стерлінгів на придбання шкільного приладдя, їх надаються знижки при оплаті проїзду потягом та автобусом. Жінки одержують грошову допомогу за першу дитину протягом шести місяців, а за другу – протягом трьох років. Нова допомога виплачується протягом року будь-якій матері, яка після народження третьої дитини захоче залежатися відома з метою догляду дітей. Французька влада розраховує, що ці заходи сприятимуть простакю народжуваності.

Разом з тим, в деяких країнах проблему становить інший рівень народжуваності. Тому для обмеження народжуваності 1952 року в індійському місті Бомбей було утворено міжнародну федерацію пасивних сім'ї. Нині діяльність цієї організації спрямована по наданні допомоги 1,5 мільярда молодим людям у світі (звернені ще просвітницька діяльність щодо користування контрацептивами). Тільки за період з 1961 по 1981 рр. населення Індії зросло з 361 мільйона осіб до 685 мільйонів, в кожій із них налічується один мільйрд п'ятдесят тисяч жителів (станом на початок 2006 року). Хоча в Індії є досі переважно сільське населення, однак прослідовується широка тенденція стрімкого зростання міст. Для прикладу, у місті Мумбай мешкає 17 мільйонів осіб, у Колкаті – 14, у Делі – 13 мільйонів. Які причини швидкого зростання чисельності населення Індії? По-перше, це зумовлено умовами життя і традиціями. Так як багато регіонів Індії знаходяться у зонах, де нинішніх природних катаклізмів, що призводять до великих руйнувань і жертв, високий рівень народжуваності компенсує людські втрати. До того ж, робоча сила, особливо чоловічі, дуже потрібна у цих регіонах. В індусів прийнято, коли сім'я парепоті повинна оплатити висідані і.

окрім того, досконалій посаг. Тому у сім'ях бажають пародикувати саме хлопчиків. Полову на світ дівчинки індуси сподіваються компенсувати народженням хоча б ще двох хлопчиків. По-друге, насклик у роль відіграють релігійні і суспільні норми, які забороняють контролю над народжуваністю. Індійське суспільство насуджує тих, хто не перебуває у шлюбі, бути одруженним – це одна з основ доброзичливості. Потрете, жінки в Індії рано вступають у шлюб, тому мають тричі менший репродуктивний вік, який дозволяє народити за по-дружеским звичаєм окрему кількість дітей. Індійська жінка передумала, що основна мета її життя – народжувати і виховувати дітей. Індійський уряд намагався контролювати народжуваність. В 1951 році було заплановано п'ятирічні плани народжуваності. У шкілових будинках активізували жінок народжувати нових дітей, а з 1960-х років уряд запровадив розширення серед населення контрацепції і протиплідних засобів, чоловіків заекочували до стерилізації. Але тоді заходи не могли пересамати суспільної традиції і мораль. В 1976 році в Індії почали дійсновати національну політику регулювання населення, у школах вводяться спеціальні курси з планиуванням сім'ї. Це все почало поєднуватися і з принужденими методами. Індія Ганді, яка викликала зростання народжуваності головною національною загрозою і основною причиною поширення бідності, запровадила кампанію стерилізації (1975 – 1977 рр.). Так як добре пільгами на це підхо не погоджувався, влада організувала обмеження на місцевих жінок, безпритульних, індійців, що мешкають вільсної місцевості. Такі дії дестабілізували і політичу, і економічну ситуацію в країні, тому принуждені методи регулювання дітопородження припинили. Уряд запровадив гропову компенсацію за відмову від народження дитини, а також за добре пільгами стерилізацію (з сумі, яка дорівнювала зарплаті, наприклад, пелосиші дабо дачевого саду). Через таку малозартісну компенсацію діяльність політики ефективного результату не дала – на стерилізацію погоджувалася тільки чистими бідних селян літнього віку, а також місцеві жінки. Тому влада в Індії раз-

ширила систему соціальних пільг для багатодітних, здійснити що спираєсь. У 2000 році подружжя, яке вже має двох дітей і погодиться на стерилізацію, забезпечується безоплатним страхуванням усіх членів сім'ї. Державні службовці за умови, що у них лише одна-две дитини, одержують надбавки до зарплати і бонуси, а вийшкоди на пенсію – ще й підвищені пенсійне забезпечення. Жінки, які мають мало дітей, також одержують матеріальні залоги. Нині розглядається можливість надавати освітні і робочі жкоти сім'ям, які мають тільки одну дитину. Уряд при дозволі національної комісії з народонаселення розробив соціодемографічну програму до 2010 року, яка передбачає початкову освіту для всіх, замежні випадків раннього одруження дістати 1, разом з тим, скорочення дитинської і материнської смертності шляхом загальнової імунізації населення, покращення медичної допомоги та ін. У Китаї заради політичі регулювання народжуваності за останні 30 років загальноземельний коефіцієнт народжуваності знижався в 5,8 разів (на початку 1970-х рр.) до 1,8 підростка (шиї).

Демографічний видух характерний також для країн Південної Америки, Азії та Африки. Щокрема, народжуваність в Африці в період 1965 – 1990 рр. переважала народжуваність у Європі в 3,5 рази. Щоправда, і смертність в Африці вища у смути. Тому у країнах Африки політика регулювання процесів підтворення народонаселення здійснюється у зв'язку із соціально-економічною політикою. Іншагалі, демографічна політика може бути успішною тільки при поєднанні розвитку освіти, охорони здоров'я і соціального захисту.

Дивовані, але факт

- + Мешканка села Шолед Вергун на Луганщині Світлана Тимофіївна Гуменова, яка народилася в 1943 році, народила заміж у 17 років і народила 17 дітей. Прожила С.Т.Гуменова 109 років.
- + Найблагодійнішими родинами сьогодення є сім'ї Йосипа Тимошенка і Софії Михайліни Мень (вони народили і виховали 13 синів і 5 дочок), які мешкають у селі Карпинець Ковельського району Волинської області; та Михайла і Галини Чорнобай з села Підгір'я Бродівського району Львівської області, які народили і вросли 9 синів і 9 дочок. 18-ту дитину Галина народила у віці 46 років.

- + Найбагатодітнішими сім'ями в Україні є с. Бірки у Волинській області. Наприкінці 1990-х років тут налічувалося близько 40 матері-героїнь. Найбагатодітніша серед них Ганна Федорівна Синчук, яка народила 14 дітей.
- + В 1993 році в одесу зі сіл Коропського району на Чернігівщині одружилися 17-річний Олександр і 14-річна Віра. Того ж року у них народилася донька, а наступного року – ще дівчина.
- + В Україні наймолодшою матір'ю стала Марія Фадієва з села Соколова Городищенського району Волинської області. 24 квітня 1997 р. у віці 12 років і 8 місяців вона народила сина вагою 3100 г. Тоді жена мама почала осісти у 6 класі місцевої школи.
- + Найстарішою матір'ю в Україні стала мешканка Т. м. Підволочиська Тернопільської області, яка 1960 р. народила дитину у віці 50 років.
- + У 2006 році у Лондоні 11-річна черноземна дівчинка (уроджена африканської країни Сомалі) народила хотінка.
- + У 2008 році 38-річна американка Етойє Вескел, яка сама важить 10 кілограмів і зростає в 91 сантиметр народила дитину (хотінка).
- + У госпіталі Спарроу міста Лансінг (штат Мічиган, США) протягом 32 годин народилося сім'єю пар близнюків.
- + 9 січня 2001 р. мешканка Львова Олена Шевченко народила одразу чотирьох дітей – близнючи зім'єю і троємі дівчаткам. Загалом чотирох під час народження вагою 6,25 кг. А сама мама мала вагу всього лише 55 кг.
- + 1999 року у Львові народилася дівчинка вагою тільки 600 г, а в 1996 р. у місті Стрий Львівської області народилася дівчинка ще теж меншу вагою – 500 г. Завдяки піклуванню медиків і створеним наявоздим умовам руки високої.
- + У травні 2007 р. у родині Вайнштейнів, яка мешкає на Венеці, народилася син вагою 8 кг 230 г і зростом 65 см.
- + Село Вестник Копильського району на Закарпатті унікальною тут протягом 1990-х років народилося одинадцять пар близнюків.
- + Єдина дівчинка, у кій протягом 1990 року не зареєстровано водяного народження – Валіана.
- + Окук жительки Боннера-Бургга Катерини Бадорської з'явився на світ через два роки після смерті свого батька. Дев'ять років тому отпорна оберігалася у пріобаченні членів Тель-Авівської (Ізраїль). Мама цього чоловіка знайшла жінку, яка погодилася за грошову винагороду стати сурогатною матір'ю і народити для неї онука.

ПІНГАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛІ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Причинно-наслідкова зумовленість формування репродуктивної мотивації, репродуктивної установки і репродуктивної поведінки.
2. Види репродуктивних мотивів, властивих певним історичним періодам.
3. Досвід зарубіжних країн у проведенні демографічної політики, сприяючої на підвищення рівня народжуваності.
4. Способи статистичного аналізу народжуваності.
5. Проблема народжуваності в Україні.
6. Прогностичні оцінки щодо рівня народжуваності в країнах світу у найближчому майбутньості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарек Г.А. Розглямок у народах ССР // Статтій з народностей. – М., 1995. – С. 19-39.
2. Боярський А.Я., Валентин Д.Н., Кваша А.Я. Основи демографії – М., 1990. – С. 58-73.
3. Бонкун С. Пороги села // Експрес. – 2006. – 14 липн.
4. Воспроизводство населения и демографическая политика в ССР. – М., 1972. – С. 30-42.
5. Іванюта Л. Проблема народжуваності: аспекти сімейні та соціальні // Урядовий кур'єр. – 2005. – 22 жовтня. – С. 3.
6. Ігнатієв П. Демографічний вибух в Індії // Політика і час. – 2005. – № 3. – С. 78-95.
7. Каплица С. Глобальная демографическая революция // Международная жизнь. – 2005. – № 11. – С. 91-105.
8. Кішка Е.А., Харкес Т.Л. Міжнародне обследування сім'ї та рожденности в Європі // Вопросы статистики. – 2002. – № 11. – С. 21-29.
9. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К., 1995. – С. 140-163.
10. Коменко А.П. Сім'я і воспроизводство населення. – М., 1980. – С. 48-63.

ЛЕКЦІЯ 5. ШЛЮБ ТА СІМ'Я

1. Демографічні поняття шлюб, сім'я, шлюбність.
 2. Шлюбний ринок, шлюбне коло, шлюбний вибір.
 3. Етапи (фази) розвитку сім'ї.
 4. Вимірювання шлюбності. Проблема шлюбності в Україні.
- Б. Розлучення.

Сім'я – це один із головних об'єктів демографічної політики. Основу сім'ї створює шлюбний союз чоловіка і жінки. Демографія вивчає різні аспекти, пов'язані зі створенням та існуванням сім'ї. Зокрема, досліджує народжуваність у шлюбі, частоту укладання шлюбу особами різної статі і віку, трива́льть шлюбу тощо.

Процес утворення шлюбних пар демографи називають шлюбністю. Шлюбність – це головний чинник формування родин і зміни родинної структури населення, один з важливих чинників народжуваності.

В демографії існує категорія шлюбного статусу стосовно відносин до шлюбу. В зв'язку з цим виділяють такі групи осіб: 1) ті, хто післях не перебував у шлюбі; 2) ті, хто перебуває у шлюбі; 3) однілі і 4) розлучені. Об'єктом демографічного дослідження можуть бути ті, хто перебуває у другому, третьому шлюбі, у зареєстрованому чи громадянському шлюбі.

Одруження (шлюбність), розлучення, одніння у сукупності свої становлять процес відтворення шлюбної структури населення. Показники шлюбності великою мірою залежать від існуючого шлюбного ринку, шлюбного кола, а їдтих і наявності шлюбного вибору.

Шлюбний ринок – це співвідношення чисельностей різних груп шлюбодієздного населення. Найкраще, коли єдине приблизно рівне пропорція кількості потенційних шлюбних партнерів за шлюбовому ринку. Значна порушення тієї пропорції має негативні наслідки. Станом на 2006 рік в Україні на 1000 жінок припадає 868 чоловіків. Тут старша вікова група, тим менша частка у ній чоловіків (хоча серед новонароджених пропорція: 106 хлопчиків – 100 дівчаток, однак до 20-річного віку ця пропорція вирівнюється і наслід поступово змінюється у бік зменшення кількості чоловіків).

В залежності від єдиничної кількості потенційних шлюбних партнерів у нової людини утворюється своє шлюбне коло відповідно віку, рівня освіти і особистих оцінок їхніх до майбутнього чоловіка (дружини). Якщо людина не отворила сама у віці 20 – 34 років, її шлюбне коло змужується. Тому вона змушена розширявати його, вводачи тих потенційних партнерів, яких раніше вона відріздала. Тобто людина уже послаблює свої вимоги до можливого майбутнього чоловіка (дружини). Або, щоб розширити шлюбне коло, людина переходить із сільської місцевості у місто, активізує своє громадське життя, вдається до послуг шлюбних агенцій тощо.

Критерій шлюбового вибору є віном залишає суміж. У ранньому шлюбному віці вирівнює пріоритетним, безумовно, є антрекологічний критерій; у більш пізньому шлюбному віці – на перше місце виходить економічний, соціальний, культурний критерій.

Згідно з українським законодавством, шлюбний вік для жінок – з 17 років, а для чоловіків – з 18 років. У минулому, в часи Київської держави, перувалися візантійським правом, за яким мінімальний вік нареченої був 15 років, а нареченої – 12 – 13 років. Відомий приклад одруження 14-річної Сапраксії, онуки Володимира Мономаха, з візантійським принципом Олексієм (в 1122 році).

За французьким законодавством у шлюб можуть вступати чоловіки з 18 років, а жінки – з 15 років (але за це має бути одерждана згоди батьків), а по досліженні віку 25 років

(чоловіком) і 21 – жінкою, тає згоди засобів захисту. За північним законодавством шлюбний вік для чоловіків наступає з 21 року, а для жінок – з 18 років, і теж досягнення підлітства викликається згоди батьків. Своєрідною особливістю є вживання заручин-договору, що передує укладенню шлюбу, у якому вони засобів захисту дотриматися свого слова і одружитися.

Важливим чи відсутністю намірів змінити шлюбного партнерів визначають два види шлюбної поведінки: активну і пасивну. На рівень народжуваності також впливає статева поведінка людини – ця поведінка може бути активною чи пасивною стосовно ведення регулярного статевого життя. Вирізняють також два види репродуктивної поведінки: пасивна – це заструмлення у природний процес продовження роду, активна – передбачає контроль над процесом продовження роду, що вистосування контрацептивів для запобігання небажаного дитонародження.

У сучасності шлюбна, статева і репродуктивна моделі поведінки є складовими елементами демографічної поведінки.

Людина, вступаючи в шлюб, переходить в іншу квалітетно-рівні шлюбного статусу. Перебування у шлюбі визначає і сімейний стан людини.

Сім'я (родина) – це соціальна інституція, яка забезпечує підтримання населення. Видляють такі типи сімей:

- проста – це один шлюбна пара з дітьми, які самі ще не вступили у шлюб, або один з батьків із дітьми, або одне лише подружжя;

- складна – це сім'я, яка складається з кількох поколінь кровно споріднених членів, які теж перебувають у шлюбі і живуть в одному помешканні, видучи спільно господарство;

- інші сім'ї – сім'ї, які не можна віднести ні до першого, ні до другого типу.

Сім'я, де живуть батько та мати і діти (або одна дитина), які не перебувають у шлюбі – є післякою, а коли є тільки одни з батьків – неноскою.

У конфіній родині є глава сім'ї. У мінімальному тільки глава

сім'ї міг брати участь у сільському сході. Як правило, це були члени родини – господар, якого найближчі рідні називали своїм авторитетом, годувальником, якому і виразилося представницькі повноваження від сім'ї. У випадку, коли чоловік перебував на довготривалих заробітках, головою сім'ї визнавалися його дружина з відповідним правом участі у сільському сході. Картинка, коли у сільському сході брала участь велика кількість жінок, була типовою для сіл, зайдих чоловіків масово відправлялися на заробітки. Нині статус голови сім'ї має неформальний характер, а в останні роки, коли проводився перепис у США, Франції, Великобританії, отдея з рекомендаціями ООН, категорія голови сім'ї не визначалася. А у Німеччині, Греції, Швейцарії відсутнє загальне юрисдикційне поняття "голова сім'ї". У деяких країнах в тоталітарному режимі, для прикладу, такі у Північній Кореї, державною владою може бути визнано у директивному порядку головою сім'ї дитину з покладінням на неї обов'язку контролювати батьків. Подібні прецеденти були в СРСР у перші два десетиріччя радянської влади.

Кожна сім'я у систему розмножту проходить ряд етапів, або фаз – це називають життєвими циклами сім'ї:

- 1) утворення першого шлюбу (створення сім'ї);
- 2) початок дітопародження (поява першої дитини);
- 3) завершення дітопародження (народження останньої дитини);
- 4) утворення "переживального гніада" (коли діти створили вже свої сім'ї);
- 5) кінець існування сім'ї (у випадку смерті).

У минулому селянська сім'я в Україні складалася найчастіше з трьох генерацій. Так як селянство становило понад 80% усього населення України, тому даний тип сім'ї був домінуючим. Але з другої половини XIX століття відбувається процес дезінтеграції селянської родини. Значною мірою це було зумовлено склауванням кріпацтва і змінами розвитком капіталістичних відносин, уძосненням сільськогospодарської техніки. Столинська аграрна реформа, яка розпочи-

засі 1906 року, згрупували сільську общину і позегшила поділлення молодої сім'ї в окреме господарство з одержанням своєї частки землі. Підальша індустріалізація і урбанізація посталими процесом розпаду колишньої структури сім'ї. В 1920 – 1930-ті роки демізуючою стала родина, яка складалася в двох генераціях – батьків і дітей – таку сім'ю ще називають нуклеарною, тобто просткою. Цей тип сім'ї характерний і для нашого часу.

Дослідження процесу відтворення населення передбачає вимірювання шлюбності. Існують різні підходи до визначення рівня шлюбності. Або визначають загальний рівень шлюбності – тобто відношення кількості тих, хто перебуває у шлюбі до чисельності осіб шлюбуєального віку (Шлюбуєальний вік – це часовий період з 17 (для жінок) і 18 (для чоловіків) до 50 років). Або визначають рівень шлюбності в окремих вікових групах – частку тих, хто перебуває у шлюбі. Сума усіх вікових кофіцієнтів становить сумарний кофіцієнт шлюбності.

Важливими для демографічного аналізу є показники середньої кількості заключених шлюбів серед тих, хто перебуває чи перебував у шлюбі; показники середньої тривалості періоду перебування у шлюбі; показники кількості осіб, які ніколи не були в шлюблені.

В Україні протягом 2003 року було укладено 382 тисячі шлюбів, що на 54 тисячі більше, ніж у 2004 р. (відмінно до уваги, що це був знескісний рік), але на 39 тисяч менше, ніж у 2002 р. Нині прослідовується тенденція до збільшення кількості шлюбів. Так, за січень-лютий 2006 року одружилося 40 тисяч пар молодят, тоді як за аналогічний період минулого року – 37 тисяч. У Києві протягом 2006 року за весільний рушник стали 8500 пар, що на 7% більше, ніж у 2005 році. Найбільшу питому частку становлять наречені, яким по 20 – 24 роки, але характерна тенденція до збільшення середнього шлюбного віку – за десять останніх років він зрос за півтора роки.

У 40 відсотках шлюбів – це одруження ровесників. Тільки 10 відсотків шлюбів укладаються між старшим дружиною і молодшим чоловіком.

7 відсотків українських сімей не реєструють шлюб (це за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р.). Такі шлюби ще називають нонконсеруальними, іх кількість останнім часом помітно зростає, особливо у групі осіб наймолодшого шлюбного віку. Хоча законодавством України (Кодексом про шлюб і сім'ю) передбачено вступ у шлюб для жінок з 17 років, 9 відсотків сільських наречених мають 17 і менше років (у міських наречених такого віку – три відсотки).

75 відсотків шлюбів в Україні – це перше одружження. Повторно одружуються близько 20 відсотків жінок і 23 відсотки чоловіків.

Таблиця 1
Шлюби та разлучки в Україні

Показник	Рік							
	1993	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кількість зареєстрованих шлюбів, тис.	489,9	482,5	471,7	274,5	399,6	317,2	311,9	278,2
На 1000 населеного пункту	9,8	7,3	8,4	5,8	8,4	6,8	7,8	5,5
Кількість зареєстрованих розлучень, тис.	183,4	192,8	199,3	197,3	181,3	183,5	177,3	173,2
На 1000 населеного пункту	3,6	3,2	3,8	4,0	3,7	3,8	3,9	3,6

Близько 800 українських пароку одружаються з іноземцями та виймають за кордон. Це дані Міністерства юстиції. 80% цих жінок мають вищу освіту, здебільшого споживчну. Пари зазвичай формуються через шлюбні агентії. Лише у Києві таких складає близько сімдесяти. Кожен із них має сайт в Інтернеті, де чоловіки та жінки розміщують свої анкети. За послуги агентій – організацію зустрічі, перебування та пропозиції в Україні – платять чоловіки. Для іноземців це коштує від 5 до 50 тис.грн. Найбільше українських жінок виходить заміж за американців та європейців. Однак нині також тенденція поступового зменшення кількості одружень з іноземцями. Таких шлюбів у 2000 р. було укладено 864, у 2001 р. – 813, у 2003 р. – 779, а у 2004 р. – 730.

Американські медики дійшли висновку, що парубкування забезпечує за параліт, діабет, рак та радіацію разом

чані. Лікарі оцінювали стан здоров'я подружжених та одруженіх чоловіків віком від 18 до 45 років. І висували, що чим триваліше парубочне життя, то поганіше воно впливе на психічне здоров'я. Якщо одружений чоловік до 45 років дратільний, відлюкуватий і не маєнний у собі тільки в 14% життєвих випадків, то серед неодружених такі симптоми спостережено у 93% випадках. Удвічі частіше в неодружених – простатит, учитель – статеві розлади.

За останні десять років (1996 – 2006 рр.) середня тривалість шлюбу в Україні обільшилася на 2,4 роки і становить нині 11,64 роки. Розлучається жінка третє подружжя. Кожна шоста сім'я – неповна. Тільки за січень-березень 2007 р. в Україні розлучилося 35353 подружжі пари. А отгадаймо, що в минулому розлучення в українській сім'ї було дуже рідкісним явищем.

Таблиця 2
Шлюбні зареєстровані шлюби та розлучання у Житомирській області за січень-березень 2007 року¹

	Зареєстровані шлюби		Зареєстровано розлучань	
	січень-березень 2006 р.	січень-березень 2005 р.	січень-березень 2006 р.	січень-березень 2005 р.
Житомирська область:	6153	5702	3274	3235
- міські громади	4153	3767	2249	2244
- сільська місцевість	2000	1935	1025	1031
- м. Житомир	1544	1447	901	824

Розлучення – це розпад подружньої пари наслідком розривів шлюбу. До ХІХ – ХХ століть випадки розлучення було дуже мало – адже не засуджували релігійні норми і суспільна мораль. Якщо допускалося розлучення, то тільки як покарання за зраду одного з членів подружжя. На почат-

¹ Статистичний бюллетень за січень-березень 2007 р. – Житомир, 2008. – С. 101.

ку ХХ століття у деяких європейських країнах, окрім Швеції, набуває поширення таємний вид розривання шлюбу, як розлучення-єрх. Він оберігає ініціатора розривання від перспективи бути об'єктом насмішок, дозволяючи йому не оприлюднювати гріз, як правило, переду свого шлюбного партнера. Достатньо було наявності доводу того, що подальше подружжя життя неможливе. Також певний час, у першій половині ХХ століття у європейських країнах допускалося розлучення-аділенд. У випадку, коли один з членів подружжя потерпав, без власної вини, від того, що його шлюбний партнер одноосібно емігрував або захворів на розладливих психіческих чи занедужках на якусь іншу невідіковану хворобу, дозволялося розлучення, щоб дати можливість невідічному в цьому житті післівішому долю з іншим і не змарнувати своє життя.

З 1970-х років у європейських країнах набуває поширення розлучення-підтвердження. Всю заильальну шлюбних партнерів від винебідності оприлюднювати які-небудь доводи неможливості подальшого подружнього життя, оберігаючи таким чином і поєднану один з одного. Не оприлюднюючи деталей своїх сімейних відносин подружжя просто заявляє про своє рішення розірвати шлюб і, якщо через півроку вони обсягні один із шлюбних партнерів підтвердять своє рішення, ця заявка автоматично задовільняється.

Цініальним кодиком Франції передбаченні причин, чрез які дозволено розірвати шлюб: перелюбство; злочинення своїм становищем; образи, які завдає один з членів подружжя іншому; висудження одного з подружжя до винного і ганебного покарання; вземні згоди подружжя щодо розривання. Німецьке цінільне узаконення серед підстав для розривання називає: перелюбство; завіхання на життя одного з подружжя іншим; безчесна поведінка одного з членів подружжя, яка зробила неможливим подальше існування шлюбу; занека і безнадійна хвороба, що перервала духовне спілкування чоловіка та дружини; зловмисне залишення одного з подружжя іншим. Okрім того, заборонялося брати другий шлюб раніше 300 днів з часу розривання попереднього, а та-

може заборонятися розлученному одружуватися з іншою, а якож він дієснину переліботко і через це що шлюб було розірвано.

Як і у попередніх десетиліттях, і нині в Україні єдиним існуючим видом розривання шлюбу є розлучення-край. У деяких європейських країнах єдина певна розлучення, коли суд приймає рішення про роздільні прокиннання членів подружжя, але забороняєши їм укладати інший шлюб.

Розлучення впливає на починання шлюбоветі прямо і опосередковано. Людина, пізнавши розчарування у першому шлюбі, не поспішає укладати другий шлюб або й вигляді відмовляється одружуватися. Розлучення завдає сильного стресу подружжю, іншим дітям і, відповідно, відіважається на стани здором'я усіх, прямо причинюючи до розривання шлюбу. У російського поета М. Достоєвського:

*Неружані бояли ласки
Наши предки не имали
Оба же с твою жизнью,
А любить.. любить жертву.
Неружані в самом деле
Невесча расстаться нам?
Только как же мы разделим
Сердца сына пополам?*

Динамікою, але факт:

+ Князька Верховина (Бащівськ) стала другим великим князем київського Ростислава Ярославовича. Коли Т'юндзюлін замік, була "згада суда всіх літ".

+ У 1214 році угорці, вступивши у союз з Краківськими князівствами, захопили Галич і проголосили королем королівства Галицького і Володимирського короля Калмана, якого заручили з 2-річною польською княжною Сапієвою.

+ Відомого поета Данте Альг'єрі 1277 року у 12-річному віці заручили з Джованною Донаті.

+ В 1996 році у Севастополі, як випадок, зарекотували шлюб між 35-річним учителем і його 13-річною ученицею. Батьки змушені були викликати ще кілька почуттів.

+ В 1620 році Ян Кароль Ходкевич, якому на той час виповнилося 60 років, одружився з дочкою величного князя Олександра Острозького Ганною-Анджелою, якій тоді було тільки 20 років.

- + 1903 року у Львові одружилися 24-річний службовець місцевого коштного відомства Іван М.Дротчинський, який на той час виповнилося 76 років. Газета "Тижневик" писала про це: "Матилю щого сконціндрівного шлюбу була, як відзначалося, та обставина, що наречена виповідала своюму замбачиному жениху 20 років зроб".
- + 1997 року у Львові одружилися 89-річний Павло Федорович Кашуб і 78-річна Софія Василівна Кашуба.
- + У 2007 році відзначували 70 років спільногоСадружнього життя мешканці села Каменівка, що на півночі Житомирської області, Іван Павлович і Тетяна Яківна Кутинченки (жениху мав 96 років, а його дружині – 101).
- + Маргарет Тетчер, колишній прем'єр-міністр Великобританії, превзяла у літніх із своїх чоловіком Джоном Тетчером 82 роки.
- + До книги рекордів Гіннеса занесено найдовша подружня складка – 166-річний Хорберт Браун і його 103-річна дружина Магда, мешканці Флорідельфії, США. На той момент спільній їм подружній складок 205 років і 260 днів. Браун одружені вже 74 роки.
- + В минулому (XVIII століття) у Австрійській імперії Іоанніс орден "Високого хреста", яким нагороджували вірних худ. Захарія, імператориня Марія-Тереза нагородила нині дружену Григорія Орліка – Ольгу, яка після смерті чоловіка 16 років провела сама, так і не забажавши знову вийти заміж.
- + Мешканці села Лопушні, що на Івано-Франківщині, три рідні брати Володимир, Іван та Ігор Цирюльники одружилися з трьома однолітками, їхніми сестрами – Вірою, Надією і Любочкою Курей (з 1981, 1984, 1988 років).
- + Олександр Каптурко, мешканець Краснодарського краю, за свої 83 роки ходіть одружувається 32 рази.
- + Калеуна Лелько, також із Краснодарським, за 77 років життя виходить заміж 28 разів.
- + Шістьма актором Елізабет Тейлор, якій нині (у 2006 році) виповнилося 74 роки, виходила заміж після разів. У 16 років одружилася з мільйонером Ніком Хітчком; у 20 – з австрійським актором Майлом Шнайдером (старшина за неї на 20 років); у 25 – з продюсером Майлском Тоддом (старшина за неї на 25 років); у 27 – з молодшим співаком Едді Філліпсом; у 32 – з актором Марком Бартоном, прошли разом десять років і розлучилися, але нещодавні знову одружилися з ним; у 46 років одружилася з політичним діячем Дрюном Ворнером і у посумій раз у 49 років – з 40-літньм відіком-драматургом Ларрі Фортеною, а звони через п'ять років подружнього життя розлучилися.
- + Відомий композитор Микола Ісаакович Дунаєвський одружується сім разів. Його останній другиня молодша за нього на 20 років. А у його не менш відомого композитора Володимира Шайківського дружина молодша на 41 рік.

- + є подібні променади серед сучасних українських політив. Григорій Сурєк одружені відруге – Іого другина – Катерина – на 30 років молодша, а у Івана Плюща, який також узяв другий шлюб, – на 26 років.
- + 14 березня 2006 року в столиці Ізраїлю Тель-Авіві відбулося одруження однією з 50 пар молодих. Це групове весілля було влаштоване, окориставши переважно у місії євреїв Ізраїлем і Ліваном.
- + У Південній Кароліні заборонені шлюби між цвяхомільцями. У штаті Массачусетс (США) особа, яка почуваєши десять років діячіну у громадському житі, заборонена з нею одруженіся.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Розмежування шлюбності як одиниці в головних демографічних категоріях.
2. Передумови переходу від традиційного до сучасного типу шлюбності.
3. Особливості вимірювання шлюбності.
4. Причини розлучень та інтенсивності процесу розлученності в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.
5. Вплив процесу шлюбності на рівень зароджуваності (на статистичному матеріалі України).

Рекомендовані література:

1. Андреев В.И. Семья и демополитических формаций // Деятельность семьи: вчера, сегодня, завтра. – М., 1996. – С. 29-38.
2. Волченко А.Н., Валентин Д.Н., Кваша А.Я. Основы демографии – М., 1990. – С. 76-94.
3. Пирожков С.И. Демографические процессы и возрастная структура населения. – М., 1976. – С. 42-54.
4. Прабиткова І.М. Основи демографії. – К., 1993. – С. 189-224.
5. Спицако С.Г. Демографічна статистика. – К., 2005. – С. 65-73.
6. Хаджина Джон. Європейський тип брачності в ретроспективі // Врачебность, рождаемость и семья за три века. – М., 1991. – С. 8-14.
7. Хоменко А.П. Семья и воспроизведение населения. – М., 1980. – С. 49-50.

ЛЕКЦІЯ 6. ТРИВАЛЬСТЬ ЖИТТЯ І СМЕРТНІСТЬ ЯК ДЕМОГРАФІЧНІ КАТЕГОРІЇ

1. Поняття тривалості життя. Біологічний вік людини.
2. Ендогенні причини смертності.
3. Чинники, які думковими переходом до ендогенної смертності. Процес постаріння суспільства.
4. Проблема малоповікової смертності в Україні.

Тривалість життя – це зважений інтервал між народженням і смертю. Першим їз членів працюючих до наукового осмыслення біологічної тривалості життя європейської XVI століття Франсіс Ваков. Впродовж наступних століть розглядається багато теорій постаріння, життя дослідження середньої тривалості життя. У XIX столітті було введено термін нормальної або модальної тривалості життя, концепцію якої розробив у 1877 році В. Лекко. Предметом вивчення були прачини біологічного постаріння, яке призводить крізьті до смерті людини. У зв'язку з цим визначують також поняття як біологічний вік людини, який прямо залежить від стану здоров'я особи. Кафедра спортивної медицини і синдромів Національної медичної академії провела 2006 року системне дослідження студентів. У результаті виявлено, що 80% студентів мають рівень здоров'я, який кваліфікується як низький та низкий середнього. Пересячний український жінок на 10 – 15 років старший за свій паспортний вік, а дівчата – на 6 – 10 років. За останні роки в Україні зменшився відсоток цілком здорових людей. Коли 15 років тому вік становив близько 5%, то тепер – 2%.

У середині ХХ століття французький демограф Ж. Буржуа-Піша виділив два види причин, які впливають на тривалість життя – це екзогенні та ендогенні причини смертності.

Ендогенні причини – це причини, які зумовлюють передчасну смерть людини, коли її організм ще не потрапив у фазу постаріання. **Ендогенна смертність** – це захищена життя вислідком біологічного постаріання організму.

Найтриваліший час існування людства переважали екзогенні причини смертності, а ендогенні причини жили не дуже довго і пропадали. У за'язку з цими досить видами причин визначають два типи смертності: традиційний і сучасний. Традиційний тип смертності донедавно до середини XVIII століття. Протягом усього попереднього часу людина помирала виклідок багатьох чинників, усунути які ще не могла. Ймовірно що хвороба, які людина ще не змігла діскрити, що голод, що важкі умови життя, загибель під час положення або обробного пристояння. В період, коли переважав традиційний тип смертності, середні тривалості життя залишалися майже незмінною – вони були загалом на рівні 20 – 30 років.

Таблиця 1
Середнє тривалість життя на території України¹

Історичний період	Середній вік (у роках)
Межав (7-10 тис. років тому)	19,4
Неоліт (6-4 тис. років тому)	22,1
Капітанська культура (4-3 тис. років тому)	22,4
Гайдильська доба (2300-2300 тис. років тому)	25,8

У середині XVIII століття починається перехід до сучасного типу смертності. Це було зумовлено якісними змінами в різних сферах життєдіяльності людини. Підтримка цих змін заклали епоха просвітництво, розвиток гуманізму, коли людина стає в центрі світоглядної системи, коли утверджуються віра у можливості людини, віра у перетворювальну силу життя. Удосконалюються методи господарювання, а єднак – зменшується вірогідність передчасної смерті людини внаслідок голоду чи недобудавки. Розвивається медицина, людство зачинається захищати антибактеріальних заходів поширенню епідеміч-

¹ За: Ковалев О.С. Демографічний календар. – К., 2008. – С. 115.

них захворювань. 1792 року отворюється Міжнародна нарада таємної ради. Завдяки санітарному просвітництву поліпшуються гігієна, людей. Запроваджуються різні методи очищення та обеззараження води, отерилізація пропукостей, поліпшуються технології безпеки. Завдяки винайденню наприкінці XVIII століття вакцини і запровадження щеплень вдалося запобігти інфекційним хворобам. Тобто життя стало можливим не допустити передчасної смерті людини.

Економічні причини смертності поступово втрачали свою домінуючу роль – тепер життя людини зважується вкладом біологічного постаріння організму. Середня тривалість життя неукінне зростає. Вже наприкінці XIX століття у європейських країнах вона становила 56 років. Проте, в Росії значно менше – близько 45 років. Особливо високою була дитична смертність. За 1887 – 1898 роки померло у віці до 5 років 452 з 1000 народжених. М.В. Штула дослідив смертність немовлят і прийшов до висновку: вона була меншою у більш розвинених регіонах Прибалтики і України. З покращенням рівня медичних, університетських заведень поступово і у Російській імперії збільшувалася середня тривалість життя. Однак, серед сукупності економічних причин, які були домінуючими у минулому, залишилася одна – людські втрати у війнах, і кожен наступний – все з більшою кількістю мертвих. Війни, які тачилися протягом XVIII століття, забрали понад 5,4 мільйона життів, а лише у результаті воєнних дій, роз'язаних Наполеоном, Франція втратила 2,2 мільйона своїх солдат. В результаті Першої світової війни втрати з обох сторін склали 10 мільйонів, а Другої світової війни відбрали життя у 40 мільйонів людей.

У середині ХХ століття французькі демографи Ж. Вальден, А. Нізар і згадуваний вище Ж. Вуржуа-Піші наводяться визначити біологічні межі середньої тривалості життя у чоловіків і жінок. Ж. Вуржуа-Піші наводить першийю біологічну межу середньої тривалості життя чоловіків – 76,4 роки, а жінок – 78,7 роки. На противагу йому Ж. Вальден і А. Нізар були менш оптимістичні: їхні показники стосували

чоловіків становили 72,2 роки, а для жінок – 76,8 роки. Різниця зумовлена різними підходами, які використовували у своєму аналізі учні. Так, Ж.Буржуй-Піша брав до уваги тенденцію розширення контролю над смертністю за даним розвитку медицини, а Ж.Валлен і А.Нідер склали таблицю смертності на базі найменших фактичних ймовірностей смерті у різних вікових групах.

Станом на 2005 р. найбільша тривалість життя в Австрії – 83,5 роки, на другому місці за цим показником – малоїнаська держава Сан-Марино – тут середня тривалість життя 81,4 роки, на третьому місці Японія – її мінімальні життєві роки – 81,2 роки. Натомість у Росії середня тривалість життя становить 67,7 роки, а в Україні – 67,5 р. – 62 (чоловіки) і 73 (жінки) роки. Найнижча тривалість життя у Змбабве – 36 років (хоча президент цієї країни Гобедза Мугабе – один з найстаріших президентів у світі – він має 82 роки).

В Україні 1700 осіб подолали стодолий рубіж, у той час як у Японії таких людей усімирово більше. У цій країні пропагуються здоровий і активний спосіб життя, у періодичних виданнях розповідається про заняття спортом, туризмом відомих людей у літньому віці.

Таблиця 2
Віковий склад населення України

Вік	Кількість постійного населення, тис. осіб	У % до підсумку	
		2001 рік	1989 рік
0-9	4533,3	9,4	14,3
10-19	7306,1	15,2	13,9
20-29	6891,6	14,3	14,2
30-39	6621,2	13,7	14,9
40-49	7298,7	15,1	11,5
50-59	5345,3	10,9	12,9
60-69	5523,2	11,4	10,2
70-79	3748,0	7,8	5,5
80 і старі	1069,8	2,2	2,4

Загальносвітовою тенденцією є збільшення кількості людей похилого віку – внаслідок нашої постаріння суспільства. Цей процес – збільшення частки літніх людей – може відбуватися „зверху”, тобто подовження життя завдяки розвитку медицини, профілактичних заходів і „знизу”, тобто з причини падіння рівня народжуваності. В Україні ми спостерігаємо вплив обох цих процесів, тому у нашій деревній кокен п'ятій громадянин – людина пенсійного віку. Прогнозується, що в 2050 році вони становитимуть третину від загальної кількості. Кількість пенсіонерів у нас в 2006 році перевищила кількість дітей до 14 років. Однак зараз в Україні середня тривалість життя є нижчою, ніж була 1950 року, коли ми випередили у цьому підходиши Японію, Францію, Німеччину. Українські чоловіки живуть у середньому на 12 – 13 років, а жінки – на 8 – 9 років менше, ніж у країнах Європейського Союзу. В такіті чоловіків до пенсії доживає тільки 80%. Вченнями підтверджено, що за пізніших умовах 100 тисяч міжнароджених хлопчиків мають шанс дожити до 80 років тільки 16 тисяч.

Таблиця 3

**Проживання або/або постаріння масовіння
(% населення понад 60 років)**

Країна	2000 рік	2050 рік	Країна	2007 рік	2050 рік
Японія	26,4	44,8	Польща	17,2	39,6
Італія	25,3	37,6	Росія	17,1	32,4
Німеччина	25,1	37,0	США	16,6	36,8
Великобританія	21,2	36,1	Ізраїль	13,2	24,5
Франція	20,8	31,8	Китай	11,0	31,1
Україна	20,6	36,6	Туреччина	8,2	24,3
Білорусь	18,1	35,8	Індія	7,5	20,2
Австралія	17,8	36,2	Сінгапур	10,3	21,8

Непоказані на розвиток медицини, хвороби все ще є найголовною причиною передчасної смерті людей. У 2006 році найбільше українців померло від серцево-судинних хвороб – 488954 осіб із 782 тисяч загальної кількості померлих, тобто

62,5%. На другому місці – ракові пухлини – вони забрали життя 91873 осіб. З них значну частину становлять жінки, які померли наслідком раку молочної залози. Медики твердять, лише діагноз поставлений на першій стадії хвороби – рятують 96 відсотків хворих, лише на другій стадії – 75, на третій – лише 25, а на останній, четвертій – тільки 6 відсотків. Це приклад високої смертності – її можна було б уникнути при своєчасному зверненні пацієнта до лікаря. Щороку в Україні реєструють 16 тисяч таких хворих.

Таблиця 4
Кількість померлих від окремих причин смерті в
Житомирській області за січень-серпень 2006 року, осіб¹

	Ось		На 10 000 осіб	
	2005 р.	2006 р.	2005 р.	2006 р.
Всього померлих, у т.ч. жін.	16 713	16 903	1652,0	1691,2
- туберкульозу	109	195	16,8	31,8
- хвороба, пневмонії (811)	74	26	2,7	2,7
- інфаркт міокарда	1 585	1 718	179,1	193,5
- інші серцеві хвороби, розлади циркуляції та порушення обміну речовин	60	61	6,9	6,8
- рушина венозного та легочного	133	135	12,3	17,4
- інші об'єктивні патології	134	164	13,2	18,4
- інші об'єктивні процеси	11 239	11 236	1283,4	1272,3
- хвороб органів дихання	208	682	27,3	87,4
- хвороб органів травлення	230	538	60,9	82,5
- неуточнені чи недіагностичні причини смерті	332	414	37,6	46,4
- інші сімейних причин смерті, з них:	1 328	1 610	158,4	161,0
- транспортні авіаційні аварії	201	265	22,8	31,4
- непадіння, утоплення та заморозки у воді	126	148	14,5	16,6
- переломи струнки та інші травми	168	289	18,1	23,4
- падіння зі струнки, отримання інших неурядливих рухомостей	39	39	3,1	3,3
- інші сімейні смертні	233	233	26,4	26,3
- інші причини смерті з метою убивства чи захищення правосуддя	95	97	10,8	10,3

¹ Статистичний Бюлєтень за січень-серпень 2006 р. – Житомир, 2006. – С. 101.

На процес відтворення населення здатність впливати на цю хворобу, які іноді набувають загрозливих масштабів. Для прикладу, що в 1961 році з'явився збудник сальтор, який проніс до походженні (походженні у величезних масштабах), який продовжується і нині у країнах третього світу. В 1992 році в Індії і Бангладеш виділили високоекорумпентний бенгальський штам. Нині ми констатуємо такі явища, як: геморагічні перебудови вірусів, патогеність збудників інфекційних хвороб.

В даний час рівень смертності залежить загалом від таких чинників: рівень життя, стан доволіля, якість сировини здоров'я, екологія культури населення.

Що не може передати людство, так це удари стихії, які щердно приходять до чисельних жертв. Тільки за ХХ століття цунамі в різних кутках планети призвали до втрати 320 тисяч людей. Найбільший за всю історію людства удар стихії стався 2604 року. Цунамі, яке виникло в Індійському океані, зebraло 330 тисяч життів.

Щоб проаналізувати смертність, в Індії, вираховують загальний коефіцієнт смертності. Але він не дас точної ілюстрації тенденцій, динаміки смертності. Для цього, розподіливши населення на вікові групи, визначають вікові коефіцієнти смертності у цих групах. Коефіцієнт смертності – це відношення кількості смертей певної віку за рік до середньогрічної кількості осіб даного віку. Коефіцієнти смертності чоловіків і жінок помітно відрізняються. Але є загальна закономірність: коефіцієнт смертності чоловіків у будь-якій країні світу суттєво вищий, ніж коефіцієнт смертності жінок. Хлопчиків народжується дещо більше, ніж дівчаток, але вже в віковій групі 17 – 18 років коефіцієнт смертності у чоловіків починає переважати коефіцієнт смертності у жінок. Найвищий показник смертності у віковій групі 25 – 29 років: на 100 померлих жінок припадає 320 померлих чоловіків.

Існують окремі відмінності між причинами смертності у чоловіків і жінок, особливо, коли це нещасні випадки, погані, самогубства. Така тенденція прослідовувалася і мину-

люму, наявна тварі й хворі. Для прикладу, у Волинській губернії 1912 року передчасно померла 381 особа, зокрема 276 чоловіків і 106 жінок, в тому числі від панцира – 47 чоловіків і одна жінка, винаділок самогубства – 116 чоловіків і 38 жінки. Нині 60% самогубців – чоловіки, щороку в Україні фіксують близько 2 тисяч випадків субіду. Понад третину скончають підлітки у віці від 14 до 17 років. Бомбітами організація охорони здоров'я вважає Україну проблемною у цьому відношенні. Адже за післявоєнні 100000 осіб та майже 20 таких випадків, у той час як критичним, за скрипітськими нормами, є показник у 20 випадків. Найпроблематичнішою є Донецька область, де у 2006 році наїшло на себе руки 576 осіб, а найбагатоголовчішою – Чернівецька (46 осіб). Багато людей отримують жертви у дорожньо-транспортних пригодах, зокрема, за сім місяців 2006 року (грудень-листопад) в Україні загинуло 3800 осіб, з них 50 дітей. За аналогічний період 2006 року – загалом 4250. Чоловіки починають у більш ранньому віці, ніж жінки від серцево-судинних хвороб, від раку, захворювань органів дихання. Ризик смерті серед молодих чоловіків значною мірою вищий, ніж серед жінок. Чоловіки у 5-ть разі частіше гинуть від нещасних випадків.

Історичний документ Із книги "Обзорыни Волынской губернии за 1907 год". Всего умерших насильственной смертью, свирепостино и оружием в 1907 г. в губернии насчитывалось 1134; в том числе в городах 58 и в уездах 536. Сравнительно с 1906 г. в общем более на 133, в частности же общее число жертв смерти уменьшилось на 1, в городах и уездах увеличилось на 34.

Более распространять затем число жертв по категориям и полу, то оказывается, что в 1907 г. больше всего было умерших случайным образом (исключая сюда и число найденных мертвых тел обоего пола), а именно: мужчин – 364, женщин – 126, воего 510, в числе их наибольший процент утонувших (180 чел.).

Общее число умерших свирепостино в 1907 г. было 246, из них мужчин – 109 и женщин – 57, в том числе от пынцика умерло 26 (мужчин 23 и женщин 4).

Случаев убийства в 1907 году было 169, в том числе 35 случаев детоубийства, мужчин убито 131, женщин 15, детей 38.

Самоубийц было мужчин 75 и женщин 19, всего 94, сравнимые с предшествовавшим годом более первых на 14, а последних менее на 8.

По расчету к общему числу народонаселения губерний, один случай самоубийства умерших приводится на 14107 чолов., один случай убийства – на 22315 чолов., один случай самоубийства – на 37984 чолов.

Таблица 5

Даніяжка смертності населення України, Росії та деяких європейських країн у другій половині XIX – на початку ХХ століття⁷

Рік	Кількість смертей на 1000 населення				
	Україна	Європейська Росія	Італія	Франція	Англія
1861–1870*	32,9	36,9	26,8	23,7	22,5
1871–1875	35,7	37,1	27,2	23,7	21,4
1876–1880	31,9	35,7			
1881–1885	32,3	36,4			
1886–1890	31,6	34,5	25,1	22,1	19,2
1891–1895	31,7	36,2			
1896–1900	27,6	32,1	22,3	20,5	18,3
1901–1905	26,1	31,9			
1906–1910	26,1	29,3	18,7	19,4	15,4
1911	22,7	27,4	18,2	19,4	14,8
1912	21,5	26,3	16,4	17,3	13,8
1913	23,4	27,4	15,8	17,2	14,3
1924	17,9	–	12,3	16,9	12,2
1925	19,1	–	11,9	18,1	12,1
1926	18,1	–	11,7	17,3	11,6
1927	17,7	–	12,8	16,5	12,3

*Дж: Проблема ІМ. Основи демографії. – К., 1925.

Існують також часткові коефіцієнти смертності, окрім показник смертності серед немовлят. Коефіцієнт дитячої смертності – це відношення кількості померлих у віці до одного року до кількості народжених живими. Визначають також коефіцієнт дитячої смертності за причинами – способом ділення кількості померлих від визначеної причини смерті дитини віком до 1 року на 10 тисяч народжених живими. Рівень смертності серед немовлят свідчить про життєвий рівень у країні, став ектором здоров'я і соціальної культури населення. Статистичні дані за п'ять місяців 2006 року по Житомирській області виявили цікавий факт зростання загальної смертності порівняно з аналогічним періодом минулого року на 35% (80 смертей проти 60 минулорічних). Серед причин смертності серед немовлят – вроджені хвороби, пологові травми, аспіксія, інфекційні хвороби. Близько половиною померлих немовлят – є гедонізмі діти.

Сподіватися на покращення показників стосовно зменшення загальної смертності не доводиться при тому стилізації держави до медичних установ, особливо в районах та селах, які не єгоді зберігаються. Тим більше, що з 2007 року згідно з настановою Міністерства охорони здоров'я України, медики зобов'язані виконувати народжених за п'ятому місяці вагітності дітей і важче 500 грамів. Для порятунку таких та інших недовоюзових малют у всіх пологових будинках України мають бути створені відділення інтенсивної терапії та реанімації новонароджених. Такий перехід зумовлений наближенням до європейських критеріїв.

До недавнього часу ми не враховували смертність серед дітей, народжених за п'ятому місяці вагітності, тому наші показники були близькими до європейських. Тепер же ми матимемо коректніше, справедливіше порівняння. Задачами держави – дбати про підвищення життевого рівня населення, забезпечення охорони здоров'я, покращення якості охорони здоров'я – і тоді вдастся краще контролювати надежну смертність, подовжити середню тривалість життя наших громадян.

Таблиця 6

Залежність привалості життя від знаку зодіаку (складено Центром екстримічних досліджень /СЕДА/ на основі обслуговки 40 тис. осіб)

Знак зодіаку	Середній вік		Знак зодіаку	Середній вік	
	чоловіків	жінок		чоловіків	жінок
Козеріг	77,5	79,0	Рак	69,0	73,0
Водолій	71,5	78,5	Лев	74,0	74,5
Риби	71,0	75,0	Дракон	76,5	80,5
Овен	79,0	78,0	Терези	73,0	77,0
Тельць	81,5	78,5	Скорпіон	62,0	63,5
Близнюки	78,5	83,0	Стрілець	66,5	72,5

Дивоючо, але факт:

+ Найменшим привалом довготилля є життя англійського філантропа Томаса Парра, який прожив 152 роки, діяльна частина і друтька діяла. Він пережив десет королів Англії.

Томас Парр народився 1493 року в Шропширі. У 17 років пішов на службу до лорда, через 10 років повернувся до праці біля короля. Справедливим назвати діяльність замін у трьох поколіннях господарів. Втім раз одружився, коли йому було все 80 років. Його дружина Джейн Тейлор народила йому сина і дочку. Але вони померли ще у грудному віці. Зі першою дружиною Томас Парр прожив 32 роки. Другою вона померла і після десяти років вони одружилися, а потім у 1605 році одружилися вдруге. Про цю дивовижну подійну пару король Чарльз I звівся побачити Томаса Парра на власні очі. Стару людинку у віці 152 років доставили у Лондон. Але відівів її мати, після чого умов життя і відлучення згубно відбились на здоров'ї Томаса Парра – він захворів на запалення легень і того ж 1605 року помер.

+ Найдовіше життя Південної Африки, а можливо і світу, відзначила 4 лютого 2008 р. син 132-ї дівчинка народження. Відповідно до доказувань Малоха Тамо, вона народилася у 1874 році.

+ Відомо, що великий медик Гален прожив 140 років, Сократ – 105 років (та є то позмер, поганою смортальну долю прикути), а Софокл – 100 років.

+ У 1974 році мешканці села Тікбази (це в Азербайджан) Меджід Алеску відзначився 139 років. До 120-річного віку він привізши чубаном. Його сім'я разом з дітьми, отусанами і правнуками становила 151 особу.

+ 1956 року співробітники Інституту геронтології імені О. Богомольця НАН України обстежили власника ПЛХ Ткачеву, якому на той час виповнилося 120 років (про це були наведені підтвердженні документи). За словами Юхимовича Ткачевої, його батько прожив 121 рік, мати – 117, бабура – 126, а дід – 113 років.

+ 1991 року мешканець м. Бершаді Вінницької області Фотій Куприєнко Насировий виповнився 118 років.

+ У серпні 2005 року у пресі з'явилось повідомлення про одну з найстаріших людей планети – мешканця Пуэрто-Рико Емільяно Морадо дінь Торо, якому виповнилося також 115 років.

+ Однак, у березні 2000 року у селі Абсолюта Поплавського району померла Сирія Бізак, яка прожила без п'яти днів 116 років!

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Проблема визначення біологічного періодичного віку людини.
2. Роль історичної демографії у вивченні еволюції тривалості життя.
3. Переход від традиційного до сучасного типу смертності.
4. Визначник життєвого потенціалу покоління.
5. Дикераль вимірювання смертності.
6. Проблема міжкової смертності в Україні.
7. Постаріння сучасного суспільства звернувши характерне явище, якістьне розвинуття країнам світу.

Рекомендовані література:

1. Вояркін А.Я., Валентій Д.Н., Кашпа А.Я. Основи демографії – М., 1990.
2. Прабітисов І.М. Основи демографії. – К., 1995.
3. Стеценко С.Г. Демографічна статистика. – К., 2005.
4. Урланіко В.І. Еволюція продовжительності життя. – М., 1978. – С. 54-58.

ЛЕКЦІЯ 7. МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

1. Історія міграції населення. Формування української діаспори.
2. Види міграції.
3. Міграційна мотивація, міграційна установка, міграційна поведінка.
4. Стадії міграції. Міграційна вогорта. Міграційний поток.

Міграція – це переміщення людей через кордни території з метою тимчасового перебування або постійного оселення.

Міграції були альтернативою стільності в давніх часів. Це було зумовлено спочатку проклісменальним способом господарювання – заняттям збиральництвом і полюванням, що передбачало переміщення у пошуках біотичних плодів, здрібчі. Пізніше людина переселялася з метою освоєння нової території для зайняття землеробством, скотарством. Нерідко до міграції спонукала епідемія хвороби, і люди виїмали район, який вони експлуатували, сподіваючись урятуватися. Переселення великих мас людей зумовлювали і наявні судових зобов'янічих позовів.

IV – VI століття відомі як доба Великого переселення народів виникли спочатку готів, потім гунів, аварів. І в подальшому южні землі перетворювали частину людей у багатостражданливих бенечів. У період розвитку капіталістичних (рінкових) відносин міграція набула нового характеру: зростає кількість мігрантів, які переселяються в інші країни, формуються два види еміграції – трудова і політична. Першим масовим міжнародним потоком мігрантів ще на початку ХІХ століття було переселення селянського населення Ірландії у Великобританію. Найдовшою головним центром

еміграції стали США, а також країни Південної Америки, Австралія, Південна Африка, Нова Зеландія. Всього з початку ХІХ століття до 1914 року з європейської території за океан емігрувало близько 50 мільйонів осіб, але півдової третини Іх в різних причин позвернулась назад. До 1870-х років серед мігрантів переважали вихідці з країн Західної і Північної Європи, які становили тин звому стару еміграцію. Хотя серед них були і представники з української землі. У 1824 році шляхтич Михайло Скибіцький, який перебрался в Латинську Америку, алигся у військову армію Симона Болівара, відомий героям і відмогу у бою, за що був нагороджений орденом "Басто де Лібертад". За заслуги Болівара славний українець увійшов до складу групи, яка займалася розробкою проекту наяву між Тихим і Атлантичним океанами. А уродженець нашого краю, дворянин Ернест Маліновський (багоє містечко знаходиться у с. Верулинці Смілянського повіту, тепер це село Ружинського району Житомирської області), емігрувавши у Південну Америку, відрізнявся тим, що спропонував і корупцію проекції найближчої писсогорійської залізниці у Перу, за що також був відзначений нагородою цієї держави. У Ліні, столиці цієї країни, Е. Маліновському встановлено пам'ятник. Ще одній уродженець нашого краю Агапій Гончаренко з с. Кривого Смілянського повіту Київської губернії (тепер село Попільнянського району Житомирської області) у 1866 році став першим українським емігрантом в США. Він разгорнув у США активну громадську діяльність: видавав у 1868 – 1872 рр. дротицінник "Алітика Геральд", який виходив російською і англійською мовами. Агапій Гончаренко писав статті про українських козаків, які оселилися на Алеутських островах, працювали туди з Камчатки. А. Гончаренко оцінював їх кількість в 20 тисяч осіб. Масова ж еміграція до США розпочинається в 1877 році.

У 1880-ті роки розгорнулася еміграція з України до країн Південної Америки, особливо в Бразилію, де переселенці компактно розселилися у штаті Парана, через що територію, яку заселяли українці, стали називати Паранською Україною. Нині тут живе майже 200 тисяч українців.

З початку 1890-х років розпочинається масова еміграція населення Австрійської і Російської імперій до Канади. Першими були галицькі селяни із села Небилів Іван Пилипів і Василь Смаклек, які 7 квітня 1891 р. прибули на пароплаві "Орегон" у порт міста Галіфакс. До початку Першої світової війни у Канаду переселилося близько 200 тисяч українців, більшість осели у провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван. Канадська влада привабила емігрантів, видавши "закон про гомстеди", тобто про земельні плоді розміром до 66 гектарів, які після десяти років обробітку переходили у приватну власність емігранта. Але їх давали землю у малоземельних окраїнних провінціях Канади, де клімат був суровий, а земля — малородючна. Українці вдалі від батьківщини трималися дружно, з 1901 року почали випускати газету "Канадський фермер", заснували товариство "Прокіті". Завдяки активній громадській діяльності українці домоглися права висувати своїх представників у законодавчі органи влади своїх провінцій. Першими депутатами були Андрій Шандре у провінції Альберта і Тарас Фарлей у провінції Манітоба.

Отже, період з кінця ХІХ ст. до 1914 року — це перша хвиля української еміграції, яку ще називають трудовою, бо була зумовлена соціально-економічними причинами. А на території країн українських земель міграція була спрямована переважно на південь, куди йшли на заробітки селяни. Ще один чирильський переселення українців — район Сибіру і Далекого Сходу.

Друга хвиля української еміграції була зумовлена переважно політичними мотивами тих, хто не сприйняв нову радянську владу. Серед них було багато представників української інтелігенції, талановиті вчені: Віктор Петров, Вадим Щербаківський, Дмитро Дорошевський, Олександр Колеса. Місцем Іхньої еміграції стали міста Прага, Подебради у Чехословаччині. З Галичини та Волині, які опинились у складі Польщі, рятуючись від репресивної політики польської влади, в 1920-х рр. масово тікали українці.

Третя хвиля української еміграції теж мала політичний

мотики. Ця еміграція відбувалася після закінчення другої світової війни. Понад чверть українських людей (бл. 130 тис.) які виходили зі шляхом виволення їх з концетраційних таборів у таборах для переміщених осіб на території Німеччини, відмовлялися повернутися в СРСР, побоюючись, що буде засудження за перебування у німецькому полоні, або пам'ятуючи події радянської влади і довоєнне життя. Серед них, що були у третій хвилі еміграції – наш земляк, відомий поет Борис Грибашевський (Оленивка), який народився у Ружині Житомирської області.

Четверта хвиля еміграції, яка розпочалася на початку 1990-х років, мала соціально-економічний передумови. За украї-

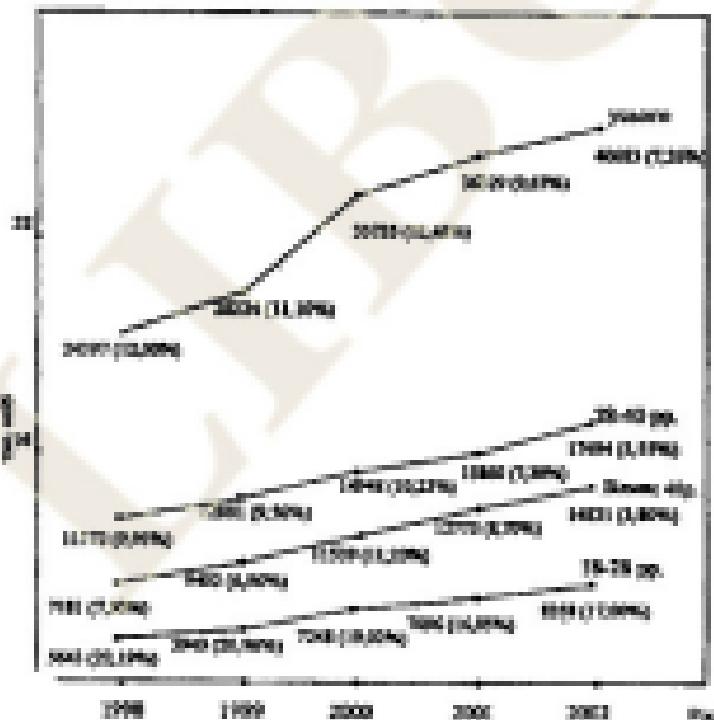

Рис. 1. Часткість зрошення Україна, які під час соціально-економічного кризису за кордоном у 1998–2002 роках, за віком і статтю¹

¹ Ранок прав України у 2002 році: Аналітико-статистичний збірник / Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України. – К., 2003.

нолькими офіційними джерелами кількість трудових мігрантів з України за кордоном становить близько 2,5-3 мільйонів. А неофіційні джерела називають кількість значно більшу – до 7 мільйонів осіб. Тільки в Житомирській області за заробітках за кордоном із них перебуває понад 75 тисяч осіб, а ще 40 тисяч планують найближчим часом також залишити Україну. І це має турбузити, адже цілком чітко прослідковується тенденція обільшення чисельності біженців з України.

Порівнямо: 1980 р. населені міста в Україні належало 7 тисяч осіб, 1988 – 17,7 тисяч, 1989 – 50 тисяч, 1990 – 95,4 тисячі. Але у ці роки приплив населення в Україну перевищував відлив. Однак, починаючи з 1994 року встановлюється і збільшується негативне сальдо міграції (від'ємний міграційний приріст). Разом зі скороченням рівня народжуваності і переважанням смертності все це зумовлює процес депопуляції.

Активізація міграційних процесів – це яскраві характерні явища, тенденція ХХ – початку ХХІ століття. За даними Міжнародного комітету з питань міграції, кількість людей, які перебувають за межами своєї країни, у 1971 р. становила 20 млн. осіб, у 1980 – 25 млн., а в 1997 – уже 100 млн. (зазувано, що з них 23 млн. – це біженці, що залишили місце, де точиться воєнні конфлікти).

Таблиця 2
Еміграція з України в 1987 – 1997 роках, тис. осіб

Рік	Країни				
	Україна	США	Німеччина	Італія	Всіх
1987	3,763	0,275	0,666	2,137	4,361
1988	13,513	0,987	0,913	1,978	17,483
1989	43,71	0,933	1,267	2,186	50,096
1990	87,833	2,74	1,664	3,314	93,371
1991	46,538	15,364	2,144	3,284	65,364
1992	13,731	19,971	5,529	4,137	44,399
1993	13,918	15,889	7,979	8,079	47,965
1994	21,632	17,289	8,335	8,394	56,650
1995	21,006	13,732	9,880	9,493	54,021
1996	20,358	13,417	9,744	9,528	53,047
1997	20,753	12,508	9,913	21,411	64,597
1987-1997	311,183	113,155	50,770	77,935	562,143

Існують такі види міграцій:

- життєвоспільні міграції — це щоденне або щотижневе переміщення до місця роботи і назад. Для прикладу, значна кількість мешканців сіл працюють або навчаються у містах, регулярно добіждаючи до підприємств, установ, науково-технічного складу, не змінюючи свого місця проживання;
- сезонна міграція — це регулярне переміщення людей на більш тривалий час з тимчасовими оселеннями за місцем праці, навчання;
- епізодична міграція — це нерегулярні, спорадичні територіальні переміщення людей з спріжок бізнесу, туризму, відпочинку.

Найбільш кількісну частку серед вищеведених видів становить життєвоспільні трудова міграція. Усі ці три види міграції об'єднують те, що особи не покидають післянди місця свого постійного проживання.

Викривають також внутрішню і міжнародну міграцію. Внутрішня міграція — це територіальне переміщення осіб всередині країни. У ж'ясну в цьому вирінюють такі її види: міжобласна, внутрішньо-обласна, міжрайонна, залізнично-рабочина. Зовнішні міграцію поділяють на внутрішньоконтинентальну і міжконтинентальну. Всередині країни в свою чергу такі позиції як еміграція — вибід з країни та імміграція — в'їзд у країну з метою постійного проживання. Як уже зазначалось вище, еміграція буває трудовою або політичною.

Від чого ж залежать рішення людей щодо переселення в іншу місцевість, іншу країну? Це пов'язано з такими демографічними посилами, як міграційна мотивація, міграційна установка, міграційна поведінка.

Виникальним у рішенні людини перебрати в іншу місцевість, іншу країну з міграційною мотивацією — це психічний стан особи, який спонукав змінити місце проживання. Міграційна мотивація формується під впливом соціально-економічних, політичних, культурних та інших чинників.

Міграційна установка — це психічний стан особи, який вказує готовність прийняти чи відреагувати рішення про переселення.

Таблиця 2

*Міграційний рух населення по місцях та роботах
Житомирської області за січень-вересень 2006 року, осінь⁷*

	У межах області			Вибіркові міграції		
	Число прибузих	Число вибузних	Прогрес. змінченню (+/-)	Число прибузих	Число вибузних	Прогрес. змінченню (+/-)
Житомирська область:	9853	9453	-	5596	5745	-149
· місці постійного	4854	5448	-592	3121	3280	-67
· сільська місцевість	4171	3679	392	2329	2477	-148
· с. Житомир	1179	1241	-62	776	896	-120

Міграційна поведінка – це один з видів демографічної поведінки, який виникає позитивне чи негативне ставлення людів до можливого переселення.

Міграція складається з трьох фаз, стадій:

1) потенційна міграція (формування міграційної установки);

2) власне міграція;

3) пристосування переселенців до умов життя у новій місцевості. Важливо, що це найкраща стадія, але триває від кількох років до 10. Передбачається, що за цей період переселенці в основному з'являються у матеріальних статіях з кіорінним підвищенням. Однак значно довше триває пристосування по психологочному рівні: часто різниця у звичаях, традиціях, ментальності стає неподоланим бар'єром. Себдемонізм цього в ситуації у Франції, де виїзді в Альжир, Мароко висновлюють французам позадоволення: "Ви працювали піс у свою крабіну, але не прийшли у своє серце".

Населення нашої планети перебуває у постійному русі, і потоки людей різняться напрямком, чисельністю. В зв'язку з цим виділяють таке поняття як "міграційна когорта".

Міграційна когорта – це певна кількість мігрантів, яка у один час і у одному напрямку територіального переміщується (до місця роботи, навчання).

Міграційний процес є сучасністю міграційних потоків.

⁷ Остаточний баланс за січень-вересень 2006 р. – Житомир, 2006. – С. 85.

Ці міграційні потоки бувають прямими або зворотними. На-
снові цих вони називають домінуючим. А розкиду між домі-
нуючим і менш масовим міграційним потоком називають
частим потоком, а їх суму – обмеженом населення між регіоно-
ми, країнами. У 1994 р. вперше за тривалий час рівнице між
експатрею та імміграцією в Україну набула від'ємного показ-
ника: залишило територію нашої держави на 70 тис. осіб
більше, після прибуло в Україну на постійне проживання. І в
даний час низький рівень народжуваності, зниження серед-
нього рівня тривалості життя наших громадян, негативне
сьалдо міграції зумовлюють процес занепадуна кількості на-
селення України. Тому одним з першочергових завдань іннут-
рішньої політики нашої держави має бути комплекс заходів
для вирішення загрозливої демографічної ситуації в Украї-
ні, призначення негативних тенденцій, які водять до посту-
пової депопулайції українського народу.

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ:

1. Демографічна суть Великого переселення народів у IV-VI століттях.
2. Економічні та політичні передумови міграції в XIX-
ХХ століттях.
3. Статистична характеристика української діаспори в
світі.
4. Вплив міграції на соціальну структуру населення (на
пркладі України або однієї з провідних країн світу).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Прибутковськ І.М. Основи демографії. – К., 1996.
2. Смєць Т. Розселення українців у світі // Сучасність. – 2001. – № 9. – С. 76-81.
3. Крючковський В., Стасюк М. Вплив міграційних про-
цесів на основні демографічні показники в Україні // Україна:
важні праці. – 2004. – № 5. – С. 40-44.
4. Мельник С. Мотивація населення України до міжна-
родного міграції. – К., 2003.

редної трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1.

6. Позняк О. Трудова міграція населення України: методологія дослідження та проблеми регулювання // Регіональні аспекти і розміщення продуктивних сил України. Вип. 7. – 2002. – С. 127-132.

6. Ситникова Л.В. Статистичне дослідження мотивів потенційних трудових мігрантів Житомирської області // Статистика України. – 2004. – № 4. – С. 76-80.

7. Тарлецька Л. Международная миграция и социально-экономическое развитие // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 7. – С. 141-143.

Додатки

Таблиця І

Загальний коефіцієнт народжуваності (число народжених на 1000 населення)

Країна	Роки				
	1995	1996	1997	1998	1999
Країни СНІГ					
Азербайджан	18,6	18,6	19,0	19,7	14,9
Білорусь	9,8	9,3	9,8	9,1	9,3
Вірменія	13	12,8	11,6	10,4	9,6
Грузія	11,6	11,1	10,7	9,1	8,9
Казахстан	17,5	16,5	15,7	14,8	14
Киргизстан	26	23,6	21	22,2	21,4
Молдова	13	12	12,5	11,2	10,6
Росія	9,3	8,9	8,6	8,3	8,3
Таджикистан	28,6	24,5	23	20,9	18,6
Туркменістан	26,7	24,2	21,6	20,8	18,5
Узбекистан	29,8	27,5	25,4	23	22,3
Україна	9,6	9,1	8,9	8,3	7,8
Інші країни					
Австралія	14,2	13,8	13,6	13,3	-
Австрія	11	11	10,9	10,1	9,6
Аргентина	18,9	-	19,4	18,9	-
Бельгія	11,4	11,4	11,4	11,3	11,1
Болгарія	8,1	8,6	7,4	7,9	8,4
Болгарська Народна Республіка	12,5	12,5	12,3	12,1	-
Греція	9,7	9,6	9,7	9,8	11
Данія	12,1	12,9	12,8	12,5	12,5
Естонія	9,1	9	8,6	8,3	8,5
Ізраїль	21	21,3	21,4	21,9	-
Індія	28,3	27,4	27,2	26,4	-
Італія	21,9	19,4	-	-	20,6
Іран	13,5	14,3	14,1	14,5	14,6
Іспанія	9,1	9	9	8,5	-
Італія	9,2	9,2	9,2	8,3	-
Канада	12,8	12,5	12,1	11,6	-
Китай	17,1	17,6	16,6	-	-
Латвія	8,2	7,9	7,6	7,5	8
Литва	11,1	10,8	10,2	10	9,8
Марокко	20,4	21	20	-	-
Монголія	23,7	22,2	21,4	20,5	-

Країна	Роки				
	1995	1996	1997	1998	1999
Нідерланди	12,3	12,3	12,3	12,3	12,7
Північна Ірландія	9,3	9,7	9,9	9,7	9,3
Нова Зеландія	15,8	15,4	15,3	14,6	15
Норвегія	13,8	13,8	13,6	13,1	13,3
Португалія	11,2	11,1	10,7	10,2	9,9
Португалія	10,8	11,2	11,4	11,4	11,4
Республіка Корея	13,8	13	14,3	13,6	-
Румунія	10,4	10,2	10,2	10,3	10,4
Словаччина	11,4	11,2	11	10,7	10,4
США	14,8	14,7	14,6	14,6	-
Суринам	22,4	22	21,6	21,1	21,8
Угорщина	11	10,4	9,9	9,6	9,4
Фінляндія	12,4	11,9	11,5	11,1	11,2
Франція	12,3	12,6	12,6	12,6	-
Чехія	9,3	8,8	8,8	8,8	8,7
Швейцарія	11,2	11,7	11,2	11,1	10,3
Швеція	11,2	10,8	10,7	10	10
Сінгапур	9,5	9,6	9,5	9,6	9,4

Таблиця 2
Динаміка сумарного коефіцієнта народуваності в Україні¹

Роки	Сумарний коефіцієнт народуваності (середня кількість дітей, народжених зі складу членів сім'ї)	Роки	Сумарний коефіцієнт народуваності (середня кількість дітей, народжених зі складу членів сім'ї)
1958–1959	2,286	1966–1967	2,089
1963–1964	1,856	1967–1968	2,041
1969–1970	2,059	1968–1969	2
1975–1976	2,029	1989–1990	1,9
1978–1979	1,957	1990–1991	1,8
1980–1981	1,927	1991–1992	1,7
1982–1983	2,024	1992–1993	1,6
1985–1986	2,069	1993–1994	1,5

¹ Населення ССРР, 1989 рік. Станіславський ювілярік. – М., 1990. – С. 328; Продуктивність населення на Україні. – К., 1991. – С. 71; Населення України, 1993 рік. – К., 1994. – С. 136.

Таблиця 3

**Найдільні чисельні національності по містах і районах
Житомирської області**

Місто/район	Кількість чоловік	Кількість жінок	Відношення чоловік/жінка	н. Новоград- Волинський	56,6	100,00
				українці	48,2	83,16
				росіяни	4,8	8,48
м. Житомир	282,8	186,86	1,53	полаки	2,4	4,24
українці	234,5	82,92	2,83	білоруси	0,3	0,53
росіяни	29,1	10,39	2,78	серб	0,2	0,35
поляки	13,9	4,92	2,82	чигані	0,2	0,35
білоруси	1,3	0,46	2,83	ірландці	0,1	0,18
серб	1,3	0,46	2,83	інші	0,1	0,18
інші	0,4	0,14	3,00	Луцький	38,8	100,00
чигані	0,2	0,07	3,00	українці	37,3	96,13
татари	0,2	0,07	3,00	росіяни	0,8	2,06
молдавани	0,2	0,07	3,00	поляки	0,3	0,77
вірмени	0,2	0,07	3,00	білоруси	0,1	0,26
азербайджанці	0,2	0,07	3,00	ірландці	0,1	0,26
м. Бердичів	87,3	186,86	0,47	Коростенський	45,9	100,00
українці	74,0	84,86	0,88	українці	39,9	86,93
росіяни	7,6	8,73	0,88	молдавани	0,1	0,26
поляки	4,1	4,38	0,93	білоруси	0,1	0,26
білоруси	0,4	0,46	0,88	серб	0,1	0,22
азербайджанці	0,4	0,46	0,88	інші	0,1	0,22
чигані	0,4	0,46	0,88	Бердичівський	34,5	100,00
інші	0,1	0,11	0,88	українці	32,5	94,39
молдавани	0,1	0,11	0,88	поляки	1,2	3,48
інші	0,1	0,11	0,88	росіяни	0,7	2,03
м. Коростень	66,9	186,86	0,36	Броварський	18,2	100,00
українці	59,5	88,94	0,67	українці	17,4	95,60
росіяни	5,1	7,62	0,67	росіяни	0,4	2,20
поляки	1,0	1,49	0,67	поляки	0,2	1,10
білоруси	0,4	0,68	0,60	молдавани	0,1	0,55
серб	0,3	0,45	0,67			
молдавани	0,1	0,15	0,67			
чигані	0,2	0,28	0,71			
інші	0,1	0,13	0,77			
чигані	0,1	0,13	0,77			

Волохарсько-Волинський	38,6	100,00	Коростенський	43,2	100,00
українці	34,6	89,64	горіхи	40,4	93,53
поляки	2,3	5,95	рідкіни	2,0	4,63
росіяни	1,4	3,63	блоруси	0,1	0,23
блоруси	0,1	0,26	молдавани	0,1	0,23
німці	0,1	0,26	серб	0,1	0,23
Дрогобицький	33,3	100,00	Луцький	36,9	100,00
українці	28,7	85,19	українці	32,2	94,63
поляки	2,5	7,51	росіяни	0,3	1,44
росіяни	0,8	2,46	польчі	0,3	1,44
блоруси	0,1	0,30	Львівський	31,3	100,00
Седльчицький	42,2	100,00	українці	39,5	97,76
українці	38,4	91,80	росіяни	0,3	0,96
поляки	2,9	6,87	польчі	0,3	0,96
росіяни	0,8	1,90	Макарівський	52,1	100,00
блоруси	0,1	0,24	українці	49,1	94,24
Житомирський	66,9	100,00	росіяни	1,7	3,26
українці	59,4	87,79	польчі	0,3	0,56
росіяни	3,6	5,36	чехи	0,4	0,77
поляки	3,2	4,78	блоруси	0,2	0,38
блоруси	0,3	0,45	молдавани	0,1	0,19
молдавани	0,1	0,15	серб	0,1	0,19
чехи	0,1	0,15	Народичний	11,4	100,00
німці	0,1	0,15	українці	11,9	96,49
Бориспільський	34,7	100,00	росіяни	0,2	1,79
українці	32,7	93,34	молдавани	0,1	0,88
польчі	0,7	2,04	Полтавсько-Волинський	52,9	100,00
росіяни	0,6	1,75	українці	49,8	94,14
блоруси	0,1	0,29	польчі	1,9	3,59
чехи	0,1	0,29	росіяни	0,9	1,70
молдавани	0,1	0,29	блоруси	0,1	0,19
			німці	0,1	0,19

Одруцький	67,9	100,00	Ружинський	34,4	100,00
україні	64,9	95,58	україні	33,5	97,38
росіяні	1,9	2,80	росіяні	0,4	1,16
білоруси	0,5	0,74	молдовані	0,3	0,87
мoldовані	0,1	0,15	білоруси	0,1	0,29
сербі	0,1	0,15	Черкасько-Задонський	25,9	100,00
полаки	0,1	0,15	україні	23,0	88,39
Ольвійський	47,0	100,00	мoldовані	2,3	8,58
україні	45,7	97,23	росіяні	0,3	1,05
росіяні	0,7	1,49	Червоноградський	33,7	100,00
полаки	0,3	0,64	сербі-кі	12,8	97,33
білоруси	0,2	0,43	росіяні	0,5	1,48
Попільчинський	39,1	100,00	полаки	0,2	0,59
україні	35,8	90,50	білоруси	0,1	0,20
росіяні	0,8	2,16	молдовані	0,1	0,20
полаки	0,1	0,27	Чудницький	43,2	100,00
білоруси	0,1	0,27	україні	41,9	94,91
молдовані	0,1	0,27	росіяні	1,0	2,31
серби	0,1	0,27	полаки	1,0	2,31
Радивилівський	42,3	100,00	білоруси	0,1	0,23
сербі-кі	40,2	95,26			
росіяні	1,2	2,84			
молдовані	0,6	1,42			
білоруси	0,1	0,24			
мoldовані	0,1	0,24			

Таблиця 4

Динаміка чисельності населення світу з початку нашої ери, міл. осіб (за А.Я. Козак, В.А. Іонова, 1995)

Період:	Початок нашої ери	1000 р.	1200 р.	1500 р.	1750 р.	1900 р.
Світ в цілому	256	288	384	427	711	1668
Китаї	73	60	123	155	287	590
Індія, Індокитай	75	70	75	79	160	263
Південно-Західна Азія	14	22	26	15	13	38
Мексика	2	10	12	16	26	44
Латинська Америка	5	10	11	15	37	120
Бразилія	17	32	45	62	102	294
Росія	8	12	12	12	34	127
Африка	20	29	61	95	159	322
Америка в цілому	3	12	23	41	15	144
Союз	1	1	1	2	2	6

Таблиця 5

Світова чисельність населення у другій половині ХХ століття, міл. осіб (за А.Я. Козак, В.А. Іонова, 1995)

Рік	СРСР	Бразилія	Сполучені Штати	Азія	Південна Америка	Північна Америка	Європа	Острови світу
1950	182	592	1329	230	166	164	12,5	2527
1960	214	425	1715	375	199	203	15,8	3060
1970	242	460	2049	596	226	283	19,3	3717
1980	286	494	1569	475	248	364	22,8	4430
1990	289,4	499	3098	648	276	448	26,5	5354
1992	292	500	3225	688	280	466	27,2	5478
1994	148	726	3403	786,3	286	474	28,1	5630

Таблиця 6

Зміни основних параметрів урбанізації сільг. в 1950 – 2010 рр.
(за Н.А. Сарка, 2006)

Показник	Рік				
	1950	1970	1990	2000	2010
Загальна чисельність населення сільг. функц., тис. ч.	2524	37,02	5282	6091	6890
- міського життя	790	1357	2279	2890	3586
- сільського життя	1774	2345	3003	3201	3304
Доля міського населення, %	29,2	36,6	41,1	47,4	52,9
Доля населення великих міст:					
- в міському населенні, %	36,4	32,4	34,7	37,6	40,1
- у міському населенні, %	7,7	11,9	14,9	17,8	20,1
Середньорічні темпи зростання:					
- міського населення, %	3,0	2,6	2,4	2,2	2,0
- сільського населення, %	1,2	1,6	0,7	0,4	0,1
Число агломерацій по областях:					
- більше 200 тис. осіб	185	349	577	737	871
- більше 1 млн. осіб	80	165	282	372	474
Середня щільність "міст- міськів-поселень", млн. осіб	2,4	2,7	2,8	2,9	3,0

Таблиця 7

Загальний конфідіціт: параллельності (частка неродичних
на 1000 населення)

Країна	Роки				
	1995	1996	1997	1998	1999
Країни СНІД					
Азербайджан	18,8	16,6	16,8	13,7	14,9
Білорусь	9,8	9,3	8,8	9,1	9,3
Вірменія	13,0	12,8	11,5	10,4	9,6
Грузія	11,8	11,1	9,7	9,1	8,9
Казахстан	17,5	16,3	15,2	14,8	14,0
Киргизстан	26,0	23,6	22,0	22,2	21,4
Молдовська	13,0	12,0	12,5	11,3	10,6
Росія	9,5	8,9	8,5	8,8	8,3
Таджикистан	28,6	24,5	25,0	20,9	18,6
Туркменістан	18,3	24,2	21,6	20,8	18,5
Узбекистан	29,8	27,3	25,5	23,0	22,3
Україна	9,6	9,1	8,7	8,3	7,8
Інші країни					
Австралія	14,2	13,8	13,6	13,3	-
Австрія	11,0	11,0	10,3	10,1	9,6
Армения	18,9	-	19,4	18,9	-
Болгарія	11,4	11,4	11,4	11,3	11,1
Болгарія	8,1	8,6	7,4	7,9	8,4
Великобританія	12,5	12,5	12,3	12,1	-
Греція	9,7	9,6	9,7	9,4	11,0
Данія	13,4	12,9	12,8	12,5	12,5
Естонія	9,1	9,0	8,6	8,5	8,5
Італія	21,0	21,3	21,4	21,9	-
Індія	28,3	27,4	27,2	26,4	-
Іран	21,9	19,4	-	-	20,6
Іспанія	13,3	14,3	14,3	14,5	14,6
Істамбул	9,1	9,0	9,0	9,3	-

Італія	9,3	9,2	9,2	9,3	-
Канада	12,8	12,5	12,1	11,6	-
Китай	17,1	17,6	16,6	-	-
Латвія	8,5	7,9	7,6	7,5	8,0
Литва	11,1	10,6	10,2	10,0	9,8
Мексика	30,4	28,0	28,0	-	-
Монголія	23,7	22,2	21,4	20,5	-
Нідерланди	12,3	12,2	12,3	12,7	12,7
Німеччина	9,3	9,7	9,9	9,7	9,3
Нова Зеландія	15,8	15,4	15,3	14,6	15,0
Норвегія	13,8	13,8	13,6	13,1	13,3
Польща	11,2	11,1	10,7	10,2	9,8
Португалія	10,5	11,3	11,2	11,4	11,4
Республіка Корея	13,6	13,6	14,5	13,6	-
Румунія	10,4	10,2	10,5	10,5	10,4
Словаччина	11,4	11,2	11,0	10,7	10,4
США	14,8	14,3	14,5	14,6	-
Туреччина	22,4	21,0	21,6	21,1	21,8
Угорщина	11,0	10,4	9,9	9,6	9,4
Фінляндія	12,4	11,8	11,5	11,1	11,2
Франція	12,5	12,6	12,6	12,6	-
Чехія	9,3	8,8	8,8	8,8	8,7
Швейцарія	11,7	11,7	11,2	11,1	10,3
Швеція	11,2	10,8	10,2	10,0	10,0
Японія	9,5	9,6	9,5	9,6	9,4

Таблиця 8

Завалений кофідіцієнт смертності (число зовнішніх
на 1000 населення)

Країна	Росія				
	1995	1996	1997	1998	1999
Країни СНД					
Азербайджан	69,8	6,2	6,9	5,9	5,9
Білорусь	13,9	13,9	13,4	13,5	14,2
Вірменія	6,6	6,6	6,3	6,1	6,3
Грузія	7,8	7,1	7,7	7,6	8,0
Казахстан	10,7	10,7	10,4	10,2	9,7
Киргизстан	8,2	7,6	7,4	7,4	6,8
Молдавія	12,2	11,5	11,8	10,9	11,3
Росія	15,9	14,2	13,8	13,6	14,7
Таджикистан	5,9	5,6	5,8	4,8	4,2
Туркменістан	7,0	7,0	6,5	6,3	5,4
Узбекистан	6,4	6,2	5,8	5,8	5,3
Україна	15,4	13,2	14,9	14,3	14,8
Інші країни					
Австралія	6,9	7,0	7,0	6,8	-
Австрія	10,1	10,0	9,3	9,7	9,6
Аргентина	7,7	-	7,6	7,6	-
Бельгія	10,5	10,3	10,2	10,3	10,4
Болгарія	13,4	14,0	14,4	14,3	13,1
Великобританія	10,9	10,9	10,7	10,6	-
Греція	9,6	9,4	9,9	9,5	9,9
Данія	12,1	11,6	11,3	11,0	11,1
Естонія	14,1	12,9	12,7	13,4	12,8
Ізраїль	6,4	6,0	6,0	6,2	-
Індія	9,0	9,2	8,9	9,0	-
Іран	2,9	2,9	-	-	6,0
Італія	8,8	8,9	8,6	8,5	8,7
Іспанія	8,3	8,6	8,6	8,9	-

Італія	9,7	9,6	9,3	10,0	-
Канада	7,1	7,2	7,2	7,2	-
Китай	6,6	6,6	6,5	-	-
Латвія	13,3	13,3	13,6	14,0	13,5
Литва	12,2	11,6	11,1	11,0	10,8
Македонія	4,8	4,5	4,6	-	-
Монголія	7,3	7,5	7,2	7,6	-
Нідерланди	4,8	8,9	8,8	8,8	8,9
Німеччина	10,8	10,8	10,5	10,4	10,5
Нова Зеландія	7,6	7,6	7,3	6,9	7,4
Норвегія	10,1	10,0	10,1	10,1	10,1
Польща	10,0	10,0	9,8	9,7	9,9
Португалія	10,4	10,8	10,4	10,7	10,8
Республіка Корея	5,3	5,2	5,3	5,2	-
Румунія	12,0	12,7	12,4	12,6	12,1
Словаччина	9,8	9,5	9,7	9,9	9,8
США	1,8	8,7	8,6	8,6	-
Туреччина	4,6	6,5	6,5	6,3	6,8
Угорщина	14,2	14,0	13,7	13,9	14,2
Фінляндія	9,7	9,5	9,7	9,6	9,6
Франція	9,1	9,2	9,2	9,2	-
Чехія	11,4	10,9	10,9	10,6	10,7
Швейцарія	9,0	8,9	8,5	8,8	8,3
Швеція	11,0	10,4	10,3	10,5	10,7
Японія	7,4	7,1	7,2	7,5	7,5

Таблиця 8

Коефіцієнти облаковості розподілені відповідно до областей, що відрізняються ступенем наявності за кордон, за економічною та соціально-економічними одиницями, 2003-2004 рр.

Назва одиниці	Індексування за кордоном	Назва одиниці	Індексування за кордоном
1. Економічні становища:			3. Соціальні стани:
правої не вистачає коштів на необхідні продукти	0,4	пенсійний / надзвичайний	0,7
правої вистачає на харчування та придбання необхідних речей	0,5	постройковий (громадянський план)	0,3
в цному ж житті достатньо, але придбання речей приватного характеру може не можу собі дозволити	0,8	пам'ята / надзвичайний	0,4
життю забезпечено, але на придбання квартири або автомобіля троєсті не вистачає;	1,0	разлучка / разлучний	0,4
і в цьому собі не відмежено	1,2	одова / бідінга	0,3
важко відмежити	0,9	пам'ята / надзвичайний, але приватно-личне або чоловіків / дружин	0,5
не відмежено	1,0	не відмежено-	
Всього	0,8	Всього	0,8
2. Особи:			4. Кількість діб/рок:
пенсійна	2,4	0	1,0
середня освідчена	1,8	1	0,4
середня	0,4	2	0,4
професійно-технічна	0,4		
менша навчальна	0,8		
менша	0,6		
не відмежено	1,4	318 діб/рік	0,3
Всього	0,8	Всього:	0,8

Мета вивчення

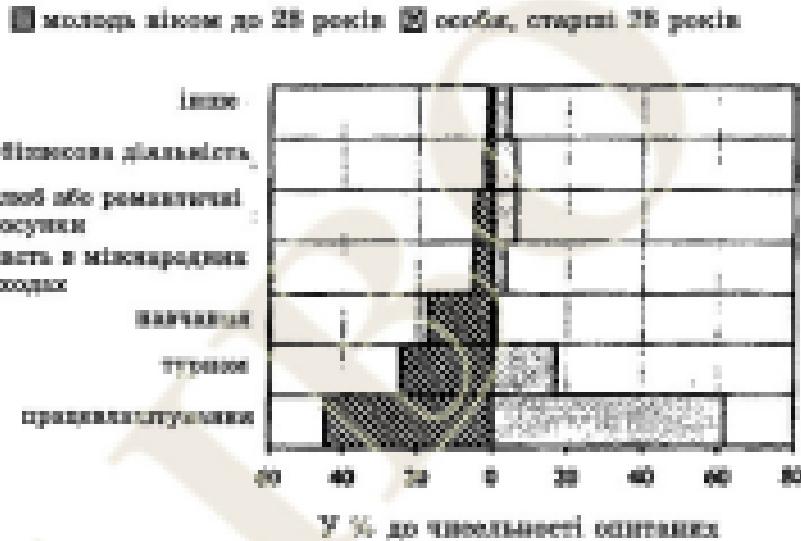

Рис. 1. Розподіл резидентів Житомирської області, що були під час опитування за горіхом, за віком та статтю, 2003 р. – 6 жовтня 2004 р., %

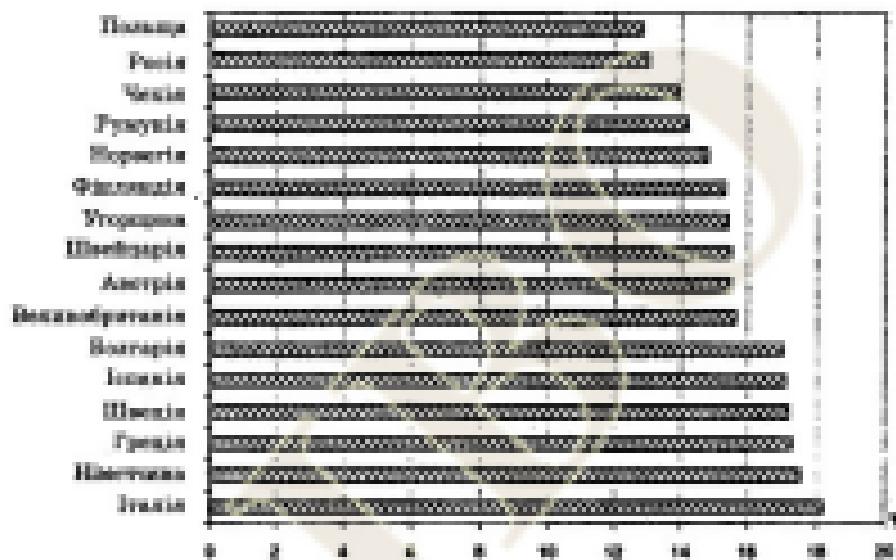

Рис. 2. Частка зараження у віці 45 років і старше в Європейських країнах (за станом на 01.01.2003 р.)

Таблиця 10

*Рейтингова суккупна соціально-економічна ситуація
в регіонах України*

Області	Коштовність постачання електроенергії	Місце	Області	Коштовність постачання електроенергії	Місце
Закарпатська	4,247	1	Харківська	5,795	13
Волинська	4,424	2	Миколаївська	5,874	14
Кіївська	4,738	3	Житомирська	5,908	15
Івано-Франківська	4,993	4	Львівська	6,188	16
Полтавська	5,099	5	Черкаська	6,302	17
Винницька	5,155	6	Чернівецька	6,416	18
Рівненська	5,247	7	Тернопільська	6,510	19
Дніпропетровська	5,253	8	Хмельницька	6,624	20
Львівська	5,472	9	Чернігівська	6,837	21
Одеська	5,536	10	Луганська	6,296	22
Харківська	5,690	11	Київська	6,933	23
Чернігівська	5,762	12	Сумська	7,192	24

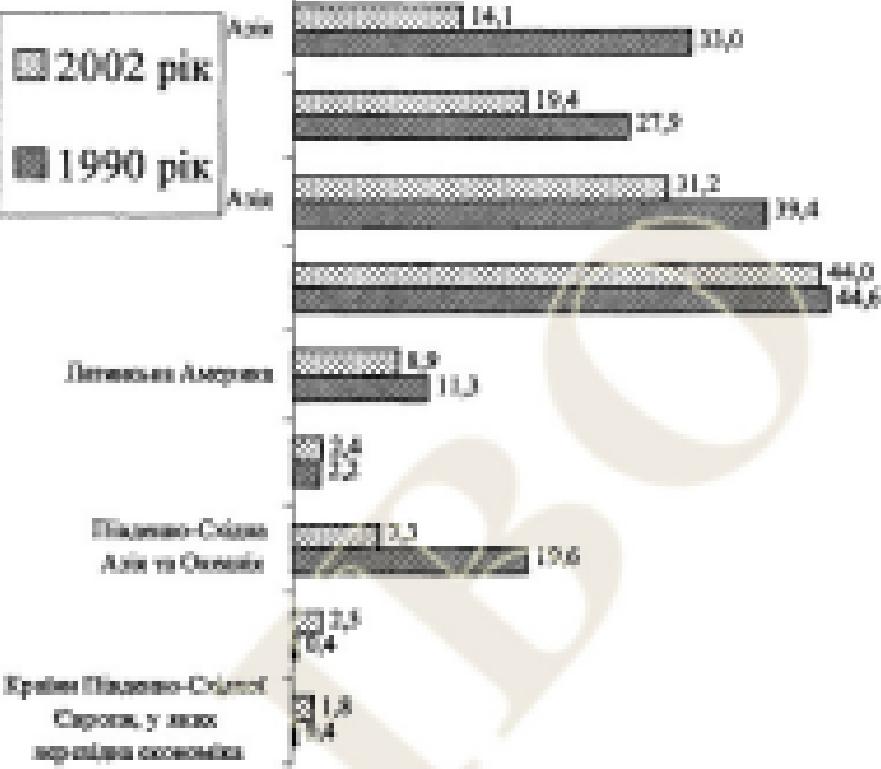

Рис. 3. Кількість людей, що проживають менше ніж на 15% від більш (у %)

У 1990 році 26% населення країн, що розвиваються, проживали в знидинах. У 2002 році це число зменшилося до 19%. Найбільшого прогресу досягли в Азії.

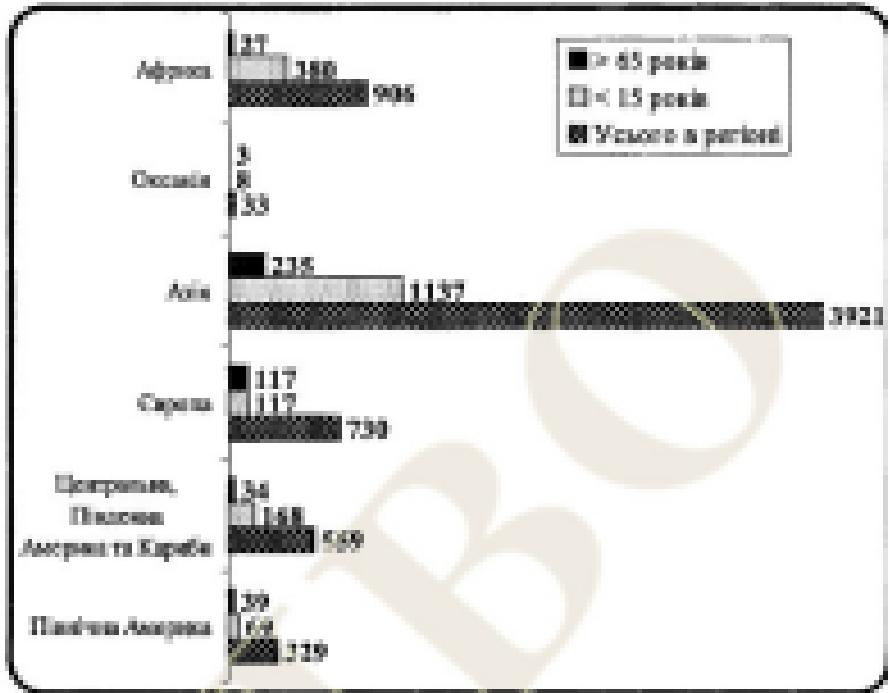

Рис. 4. Вік населення (у млн. осіб)

Характеристики молоді світу і прогностична оцінка:

- репродукція: походження світового населення – молоді люди у віці до 29 років, близько 8 млрд. жінкам досягнуть репродуктивного віку;
- грамотність: 57 млн. жінок і 96 млн. дівчат у країнах, що розвиваються, не вміють читати і писати;
- шлюб: 82 млн. дівчат у віці 10 – 17 років у країнах, що розвиваються, вийдуть заміж, не досягши 18 років;
- бідність: близько чверті молодих людей у світі – 238 млн. Осіб – живі мешкає, під за 1 долар за день у 2000 році;
- планиування родини: додомуже 1,6 млрд. молодих людей у країнах, що розвиваються, забезпечити країну майбутніх.

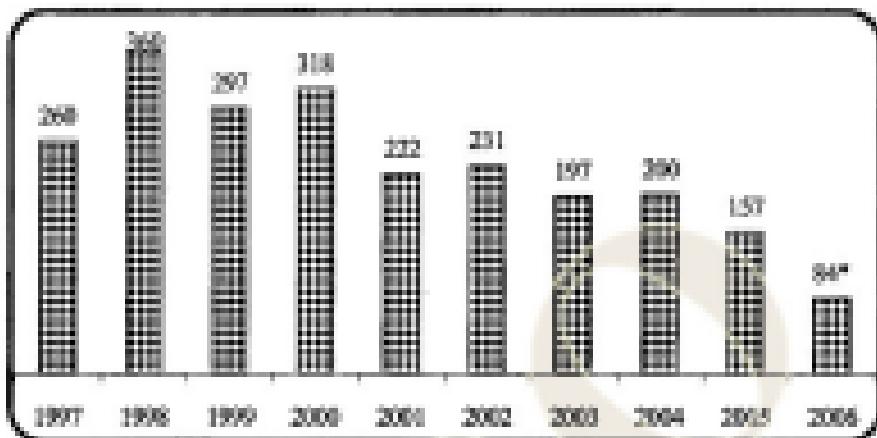

Рис. 5. Статистична інформація про хворих на туберкульоз в Україні за 1997 – 2006 роки (випадки)

* – станом на 14.01.2006 р.

Таблиця 17
Кількість передиселеного населення в чистому залізі Радянському

Область	Кількість передиселеного населення	Область	Кількість передиселеного населення
Львівська	146900	Івано-Франківська	36400
Волинська	139000	Одеська	231000
Дніпропетровська	136000	Полтавська	46426
Дніпробудівська	132000	Рівненська	100000
Донецька	65156	Сумська	16363
Житомирська	125007	Тернопільська	125000
Закарпатська	125000	Харківська	136146
Івано-Франківська	122000	Херсонська	18800
Львівська	26500	Чернівецька	121335
Кіїв і область	237499	Чернігівська	30983
Кіровоградська	26419	Кіровоградська	922000
Кременчуцька	63462	Запорізька	2760000
Луганська	19949	Донецька	1155000
Миколаївська	260000	В ус. департаментах	55000

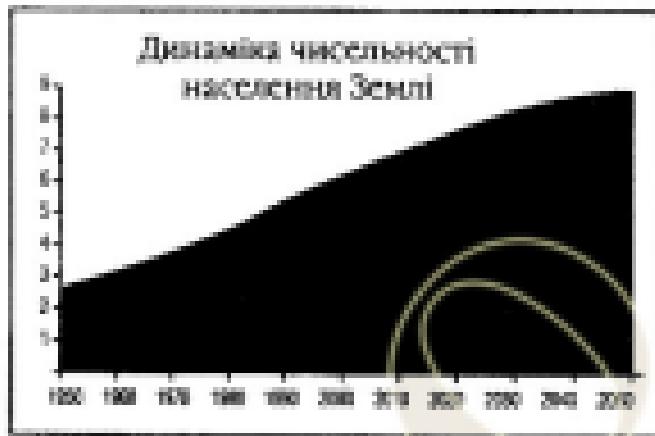

Рис. 6. Динаміка чисельності Землі.

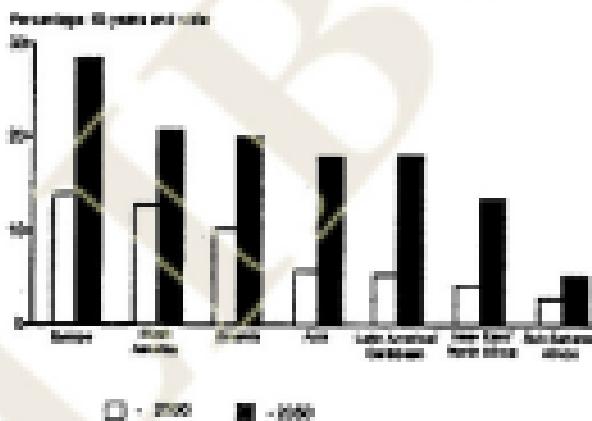

Рис. 7. Частка населення віком після 65 років

Таблиця 12

Найдоводні президента світу

Місце	Країна	Президент	Вік
1	Косово	Кабіла Жолеф	36
2	Грузія	Салвадор Мігелью	40
3 – 5	Гамбія	Джаміех Я	42
3 – 5	Сальвадор	Сані Еліас Альварес	42
3 – 5	Сирія	Асад Башар	42

Таблиця 13

Підсумарні характеристики сектору

Місце	Країна	Президент	Вік
1 - 2	Італія	Чезе Карло Адріано	86
1 - 2	Франція	Ісаак Йосиф	86
3 - 4	Замбія	Мугабе Роберт Габріель	82
3 - 4	Лаос	Сіланонг Кхеттай	82
5	Румунія	Владимир Григорій	81

Таблиця 14

Розподіл населення України за південними статтями

Порядковий номер південного статті	Частка об'єднаного сімейного статуту відповідному віку, %					Вік		
	Чоловіки			Жінки				
	Нижче ніж середньо- віковий рівень	Відповідно до середньо- вікового рівня	Вище ніж середньо- віковий рівень	Нижче ніж середньо- віковий рівень	Відповідно до середньо- вікового рівня	Вище ніж середньо- віковий рівень	Відповідно до середньо- вікового рівня	
Постійне населення у віці 15 років і старії	64,6	24,3	3,9	6,8	54,9	16,1	19,2	10,4
15-19	1,0	58,6	0,0	0,1	7,3	92,1	0,0	0,4
20-24	24,8	73,1	0,0	1,6	48,1	45,8	0,3	5,7
25-29	69,8	32,0	0,1	0,6	70,1	16,7	0,9	12,4
30-39	77,4	20,9	0,4	0,9	75,2	6,1	2,5	13,8
40-49	82,5	4,9	1,2	11,1	73,8	3,6	6,4	16,1
50-59	84,5	2,7	3,4	9,0	66,0	3,1	16,5	13,8
60-69	83,6	1,6	9,3	5,3	51,4	3,6	36,6	8,9
70 років і старії	71,8	0,8	25,1	2,1	25,8	5,6	66,4	4,2

Таблица 16
«О пользовании и служении спиртного во Всемилостивой губернии за 1897 год»

Число поселений и селений в губернии	Лист учреждений пользования, и продажи, образцов														
	Число поселений и селений		Всего по губерниям						Сборы		Сборы по губерниям		Сборы по губерниям		
	Поселения	селения	Приходы	расходы	Налог	Доход	Налог	Доход	Приходы	расходы	Налог	Доход	Приходы	расходы	
	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	н.	
Балашов.	3	3	3	3	4	2	3	2	4	3	4	3	3	3	
из них	11	19	12	8	62	2	38	20	10	1	31	6	2	1	
Благодаровская.					2		2				2				
из них	1	2	2	1	13	1	18	2	8		18	3	2	1	
Богучар.											2				
из них	2	4	4	1	4	1	3	2	2	11	4	1	1	1	
Борисов.											1				
из них	1	14	13	1	13	1	18	1	3		18	1			
Ставропольская.											1	1	1		
из них	1	9	9	1	8	3	6	2	2	21	13	4	1	1	
Борзя.											2				
из них	14	14			12	4	12	4	2	1	9	4		3	
Буден.											2	1	2	1	
из них	1	1			2		2				2	1	2	1	
Балашовский.											1				
из которых	1	8	8	1	8	1	6	2	2	1	24	6	3	1	
Борисов.											2				
из которых	2	3			4	1	4	1	5	1	9	4	1		
Борисовка.											1				
из которых	1	9	13	1	9	1	12	4	8		13	3			
Богдан.											4	2	2	2	
из которых	2	10	12	1	1	8	1	9	2	3	13	2	2		
Бахчев.											1				
из которых	0	0	0	0					0	0	0	1	0	0	
Бирюса.															
из которых	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
из которых	50	105	102	16	21	122	94	126	50	49	173	46	16	20	
Итого по губерниям	59	121	162	17	21	170	111	148	70	79	39	109	31	16	23

Из книги «Обзор Волынской губернии за 1886 г.»

Волынская губерния в 1886 году к 1 января 1886 г. всех жителей в Волынской губернии – 2176790 душ, в т.ч. 1097841 муж. и 1078949 жен.

В отчетном году в губернии родилось 112848 чел. и умерло 67767, то есть естественный прирост населения составлял от 45081 чел. Если вычесть из этой цифры цифру высыпавших из губернии путем выселений по различным случаям 429 чел., а именно: ссыльных в Сибирь на каторжные работы и посланых по приговорам суда – 246, семейства добровольно за ними последовавших – 56, выселенных в Сибирь по приговорам общества за порочное поведение – 10 муж., высланных по суду за житейство в отдаленные губернии – 9 муж., а семейства за ними последовавших – 14 (6 муж. и 8 жен.), высланных в Сибирь по родородие, вынужденных покинуть и покинувших общество – 54, семейства за ними последовавших – 8; высланных администрации по именному приказанию губерната – 52, семейства за ними последовавших – 10 и к ним прибавить задержанных военных десантников и бродяг – 212, то получимая цифра 44854 чел. будет составлять действительный и наличный прирост населения Волынской губернии в 1886 году.

Таким образом, к 1 января 1887 г. численность народа населения в Волынской губернии возросла до 2221644 душ, из них 1121946 муж. и 1100248 жен.

По сословиям:

- дворян потомственных и личных – 27658 (1,24%);
- духовного звания всех разрядов – 11818 (0,53%);
- монашествующих – 263 (0,01%);
- городских сословий – 434215 (19,54%);
- сельских сословий – 1554313 (69,96%);
- военных – 171178 (7,7%);
- иностранцев – 21577 (0,97%);
- лиц, не принадлежащих к вышеуказанным разрядам – 722 (0,03%).

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

За останні десятиліття демографічна ситуація в Житомирській області зазнала істотних змін. Сьогодні населення регіону підчутне наслідки економічної, екологічної та демографічної криз, що поєднують одне одну, гальмують простягнені рівні якості життя.

Чисельність наявного населення області, станом на 01.01.2006 року, становила 1346900 осіб. В структурі населення мешканці міських поселень нараховують 758 тис. осіб, сільських – 588 тис. В отатальній структурі чоловіки становлять 48,4%, жінки відповідно – 50,6%. У рівнозібній структурі доросле населення нараховує 1062839 осіб (78,9%), особи працездатного віку складають 56,2% (чоловіки – 48,4%), старші працездатного віку – 22,8% (чоловіки – 21%), підлітки 4,4% (юнаки – 50,9%), діти до 14 років 16,6% (хлопчики – 50,8%).

Середня очікувана тривалість життя при народженні становить 77,7 років, в т.ч. чоловіків – 62,68, жінок – 78,38 років. Частка населення області в загальній чисельності України становить 2,9%, тоді як територія – 5%. Щільність населення області складає 45 осіб на квадратний кілометр проти 79 в Україні.

Серед регіонів України Житомирщина має ряд притаманних для неї специфічних симптомів, які відрізняють її від інших регіонів країни, ускладнюють вирішення соціально-економічних, демографічних проблем.

Негативний вплив наслідків Чорнобильської катастрофи поставив область перед необхідністю вирішення нових, складних, широкомасштабних проблем, що стосуються усіх сфер суспільного життя, багатьох аспектів науки і промисловості, культури, моралі і моральності, а в надзвичайній мірі – медичної галузі: нагляду та контролю забруднених територій, стану довкілля, стану здоров'я пострадянського населення, винчення наслідків дії іонізуючого опромінення тощо.

Упродовж 1990 – 2005 років кількість населення області зменшилася на 186445 осіб (12,2%). Основними причинами скорочення населення, перш за все, стало природне скорочення і старіння населення, зниження народжуваності. Погрішення здоров'я населення, зростання смертності становило у 2005 році 12038 осіб, а також міграція, від'ємне сальдо якої було 3175 осіб. Вагальне зменшення чисельності населення тільки за 2005 рік становило 16218 осіб. Всё це ілюструє різке погрішення демографічної ситуації в області.

Скорочення чисельності населення відбулося майже у всіх районах області. Найбільшу суттєву чисельність зменшилася, несамперед, у районах, які постраждали впослідок аварії на Чорнобильській АЕС, а саме: в Народицькому районі на 55,7%, Коростенському – 34,4%, Лугинському – 23,6%, Овруцькому – 20,7%, Смілянському – 19,7%, Отавському – 19,1%.

2005 року в області народилося 12904 новонароджені, померло 24942 особи, зітак ми маємо від'ємний природний приріст 12038 осіб. У міських поселеннях народилося 7487 женихів, в сільській місцевості – 5417, а померло міських женихів – 10854, сільських – 14083, від'ємний природний приріст міського населення склав 3367, сільського – 8671 особу. Кофіцієнт народжуваності у 2005 році становив 9,6 на 1000 осіб населення (у 2004 році 9,7, а Україні – 8,9). Серед женихів міських поселень рівень народжуваності – 9,9 на 1000 населення, серед сільського населення 9,3, на забруднених територіях західних районів на ЧАЕС цей показник 10,0 на 1000 осіб населення. Рівень народжуваності суттєво відрізняється у матерів різних вікових груп: найвищі показники спостерігаються у жінок віком 20 – 24 роки, дещо нижчі – у 25 – 29 річницях, ще нижчі – у віці 30 – 34 роки та до 20 років. В цілому по області середній вік матерів, які народили дітей у 2005 році становив понад 34 роки, у т.ч. в міських поселеннях – 25 років, в сільській місцевості – 24 роки (в Україні 26; 26,4 та 24,2 роки відповідно).

Молодий середній вік матері при народженні дитини сві-

дніть про наявність потенціалу до підвищення народжуваності. Проте існують об'єктивні та суб'єктивні фактори, які не дозволяють у повній мірі його реалізувати. Особливі депопуляції тривають понад 10 років, у подальшому у молодіжні вікові групи: репродуктивного віку вступають все менш чисельні контингенти молоді, а саме у молодих вікових групах (до 20 та 34 років) спостерігаються найвищі рівні народжуваності. Негативно впливає на народжуваність також співвідношення між чоловіками і жінками. В області переважають чисельності жінок над чоловіками починаючи з 24 років, тобто ще передишення в році в рік молодіше, що пояснюється високою смертністю чоловіків у працевлаштуваному віці (особливо у віці 25 – 34 років). У розкинутих країнах переважає чисельність жінок спостерігається у віці 50 – 55 років, тобто за межами репродуктивного віку. До цих факторів додіться непрішеність екологічних проблем, загострених Чорнобильською катастрофою, соціально-економічні проблеми, нездійснені землевласні умови, погіршення стану репродуктивного здоров'я жінок.

Руйнівний вплив соціальних факторів на дітвородну функцію, а до того ж рівень жіночої та чоловічої бесплідності призвели до того, що сумарний коефіцієнт народжуваності становить лише 1,22 дитини, тоді як необхідно для простого підтримання населення потрібно якнайменше 2,2 дитини. В міських поселеннях він ще нижчий: 0,9 – 1,2 дитини, у сільській місцевості до 1,6 – 1,8 дитини. Більшість народжених дітей в області – це первінні діти, їх питома вага зросла в порівнянні з 1989 роком з 47,3 до 54,3%. Відрізняється також частка інших і наступників за порядком народження дітей.

Впродовж останніх двох десятиліть найвищий рівень народжуваності спостерігається в Олешинському районі (у 2005 році) – 11,2 на 100 тис. населення, в Новоград-Волинському – 11,0, від 10 до 10,4 у Баранівському районі, в містах Бердичеві та Коростені; найнижчі рівні – в Коростишівському районі – 6,7, Ружинському – 7,5, Алиарушівському – 7,3 на 1000 населен-

и. Сучасна реальність свідчить про негативне співвідношення числа народжених до померлих – 1:1,92.

Коефіцієнт смертності, набутий найбільшого значення у 2005 році, становив 18,6 на 1000 населення (у 2004 році – 18,2, а Україні – 19,6). Серед міського населення цей показник становить – 14,3, серед сільського – 24,3, а серед населення забруднених територій – 20,6 на 1000 населення.

Найвищі рівні смертності упродовж останніх років спостерігаються в Коростенському районі – 27,9 на 1000 осіб населення, Брусялівському – 26,9, Ізяславському – 25,8, Народицькому – 25,5, Радомишльському – 25,4. Частота смертності серед чоловіків становила близько 19 осіб на 1000 чоловіків, а жінок – 16 на 1000 осіб. Більш висока смертність у хлопчиків-післяолітів та у віці до 5 років є природним фактором. Проте перешкодами зберігається у всіх вікових групах. Так, у віці 15 – 19 років смертність серед осіб чоловічої статі вища, ніж у жіночої протягом віку у 2,6 разів, у 20 – 24 роки – у 2 рази, у 25 – 29 років – у 4 рази, а у 30 – 34 роки – у 4,5 разів.

Кількість померлих у м. Житомирі за 2004 рік складала 3385 осіб, народилося 2603 особи. Пітому кількість померлих у м. Житомирі серед померлих в області – 18,7%. Кількість померлих в обласному центрі за 2006 р. – 3373 особи, народилося 2626 осіб (по області відповідно 34942 померло і 12904 особи народилося). Пітому кількість померлих за цей рік становить 18,5%.

Основними причинами смертності населення упродовж багатьох років є хвороби системи кровообігу – 68,8%, злоякісні новоутворення – 10,2%, травми, отруєння, інші дії зовнішніх факторів – 8,0%, хвороби органів дихання – 3,5%, хвороби органів травлення – 3,3%. На все інші причини смерті припадає 6,5%.

За останні роки показники смертності підвищилися за рахунок основними видами хвороб. Поняття, що смертність від екзогенних причин смерті за темпами зростання не поступається смертності від ендогенної патології.

Незважаючи на дуже простоту, стабілізацію в окремих регіонах різкі народжуваності, смертність залишається високою, що приводить до зменшення прогресивного від'ємного природного приросту, який у 2006 році становив (-) 9,0 на 1000 населення, серед міського населення (-) 4,4, серед сільських мешканців (-) 14,9, а серед населення забудованих територій – (-) 10,5.

Зменшення природного приросту на фоні позитивних показників відтворення населення, зменшення питомої ваги дітей та молоді, негативні показники демографічного навантаження, скорочення середньої очікуваної тривалості життя при народженні, їмовірно, поєднані з негативним впливом чинників довкілля, в т.ч. наслідків аварії на ЧАЕС, паслідном паливно-соціально-економічних чинників, лібідні моральнот-пізнісні критерії у суспільстві та інших факторів.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	1
ЛЕКЦІЯ 1. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ І МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДЕМОГРАФІЇ	5
ЛЕКЦІЯ 2. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ДЕМОГРА- ФІЇ ЯК НАУКИ	9
ЛЕКЦІЯ 3. ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ВІДТВОРЕННЯ НАСЕ- ЛЕННЯ	22
ЛЕКЦІЯ 4. НАРОДЖУВАНІСТЬ ЯК ОДНА З ВІЗНЯЧАЛЬ- НИХ ДЕМОГРАФІЧНИХ КАТЕГОРІЙ	30
ЛЕКЦІЯ 5. ШЛЮБ ТА СІМ'Я	42
ЛЕКЦІЯ 6. ТРИВАЛЬСТЬ ЖИТТЯ І СМЕРТНІСТЬ ЯК ДЕМО- ГРАФІЧНІ КАТЕГОРІЇ	53
ЛЕКЦІЯ 7. МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ	65
ДОДАТКИ	74

**ЖИТОМІРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЇ

**Курс лекцій
[за редакцією автора]**

автор:

Махорін Геннадій Леонідович

ПЛАНДАКТИВО "ВОЛИНЬ"

2007

Технічний редактор:
Наталія
Комп'ютерна верстка:

Григорій Оксанин
Валентин Маслаков
Ольга Жигадло

Місто: Житомир, 2-й ул. пр. арт. 6-20 та, др. 6-20 та, др. 6-20 та, др. 6-20 та.
Гербова "Полтавщина", висота прапора 30 см і 400 см.
Код по країні: 1400000. Код по землі: 21-00-00.

Розміщені в газетах та інших виданнях:
в ІДЗ "Укр", вип. № 1477
тут. Житомирська, 17-а, Житомир, 19004